

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології та етнології України

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Етнопедагогіка в навчально-виховному процесі:
традиції та сучасність»**

«Ethnopedagogy in educational and tutoring process: traditions and the state-of-the-art»

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Єремєєва Олена Валеріївна

Керівник к.і.н., доц. Петрова Н.О. _____

Рецензент к.пед.н., доц. Вейланде Л.В.-В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2021 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2021 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис)

Гребцова І.С.
(прізвище, ініціали)

Одеса – 2021

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Наукова парадигма дослідження етнопедагогіки	7
Розділ 2. Педагогічні погляди народу	24
2.1. Мораль і духовність в українській етнопедагогіці.....	24
2.2. Народні уявлення про працю як першооснову життя і провідний засіб виховання	32
Розділ 3. Ідеї народної педагогіки в системі викладання шкільних дисциплін .	39
3.1. Народний календар та уроки української мови	39
3.2. Народна астрономія та уроки фізики	48
Висновки	55
Список джерел та літератури	60
Додатки.....	1

ВСТУП

Актуальність дослідження в тому, що розвиток людства в кінці XX і початку XXI століття характеризується наявністю глибоких протиріч між суспільством і природою, що викликали важку соціально-екологічну кризу. У зв'язку з цим посилюється значимість величезного досвіду життя багатьох поколінь людей. Найбагатша, але поки що серйозно не затребувана філософська мудрість, етнопедagogічні, етнопсихологічні та етноекологічні знання народів, які зібрані в різних джерелах, недостатньо використовуються в практиці навчально-виховної роботи.

Етнопедagogіка - наука про життєвий досвід народу, про виховання і освіти дітей, про морально-етичні і екологічних норми і правила поведінки підростаючого покоління в природно-соціальному середовищі. Народ - єдине і невичерпне джерело духовних цінностей. Він споконвіку виробляв самобутній моральний уклад духовної культури [1, с.200]. Етнопедagogічні знання стали основою екологічних знань, навичок, що передаються з покоління в покоління за допомогою механізму наступності традицій, обрядів, звичаїв і свят, це результат розумової і пізнавальної діяльності, виражений в засвоєнні основних понять народної педагогіки, що відбиваються в його свідомості. До них відносяться такі вислови народу: "Невміло посаджене дерево швидко висихає", " Ми не цінуємо воду до тих пір, поки не висохне колодязь ".

Сучасний учень отримує і засвоює етнопедagogічні знання на уроці з підручників, додаткової літератури, із засобів масової інформації, Інтернету, від батьків, оточуючих його людей. Психологічна спрямованість уроків і позакласних заходів з природничих, гуманітарних предметів, бачення взаємозв'язку людини з природою на основі етнопедagogіки, принципу природодоцільності, теорії природного виховання і проблемного навчання дозволяють учням усвідомлювати, що вони самі є частиною природи.

Народна педагогіка старше, ніж педагогічна наука і освітньо-виховні установи. Раніше вона розташовувалася більше в сфері мистецтва, ніж в сферу наукової системи. Сила її - не в авторитетних іменах і плідних теоріях, а в авторитетних думках і плідних результатах. Як свого роду самосвідомість народу виникла і розвивалася народна педагогіка на основі узагальнення окремих вчинків людей і поведінки народів в цілому. У народній педагогіці має місце ціла ієрархія висновків. Висновки з педагогічного досвіду сімей узагальнюються на рівні вулиці, села, потім місцевості і, нарешті, цілого народу і країни.

Ні для кого не секрет: кращі ідеї гинуть в недостойних умах і невмілих руках. Цьому вчить життя. Особистість формується в подоланні самої себе - народна методика давала умови для такого подолання в самій життєдіяльності. Вона ніколи не була педагогікою вмовляння, а використовувала методику боротьби, подолання. Крилатими стали слова: "Посієш вчинок - пожнеш звичку, посієш звичку - пожнеш характер, посієш характер - пожнеш долю".

Народна педагогіка передбачає дослідження педагогічної культури мас, виробленої тисячолітнім досвідом людства і що існує в народі до наших днів: це коли дитину розважають потішками, співають колискову, розповідають казки, повідомляють прислів'я, вправляються в відгадуванні загадок, спрямовують її поведінку натяками. Це коли мати навчає дочку правилами благопристойної поведінки, навчає рукоділлю, присвячує в кулінарні секрети, а батько сина передбачати погоду за народними прикметами, теслювати, орати, вити мотузку. Це коли старші діти роблять для молодших іграшки, залучають їх до праці. Це коли діти і молодь вимовляють клятви і виконують їх, коли свідомо виробляють риси, в яких зацікавлені батьки, рід, плем'я, народ, коли батьки допомагають долати недоліки своїм прикладом.

В період розвитку і становлення незалежності України питання етнопедагогіки стало одним із центральних у дослідженнях системи виховання в різних регіонах України, пошуку спільного і відмінного в засадничих

принципах виховання і навчання дітей, побудови сімейних відносин, формування гармонійної особистості. Проблеми вивчення цих питань присвячені праці А. Богуш [4], В. Кузь [31], Н. Лисенко [34], З. Сергійчук [31], М. Стельмаховича [48-50], Є. Сявавко [54,55], Ю. Руденко [31] та ін., які трактують сучасну етнопедагогіку як базу етнічного виховання, розглядають особливості генетичного та соціального факторів у формуванні цінностей народу загалом і кожної людини зокрема.

Різноманітні аспекти виховання особистості засобами української етопедагогіки розглядаються у багатьох сучасних дисертаційних дослідженнях. Так, П. Кононенко [27] зосереджує увагу на питаннях системного підходу до формування національних і загальнолюдських моральних цінностей в українській етнопедагогіці; О. Сердюк [46] досліджують педагогічні умови використання фольклору, народних традицій у моральному вихованні учнів. У науковій роботі А. Бойко [5] обґрунтовано структурну модель підготовки майбутніх учителів до народознавчої роботи в школі.

Дослідження форм, методів і засобів національно-патріотичного виховання свого часу здійснили В. Баран [1], К. Чорна [66] та ін. Теорію і практику виховання школярів на ідеях народності обґрунтовували О. Духнович, В. Кузь, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Д. Федоренко та ін. [24, 31, 48, 50, 62].

Але розгляду етнопедагогіки в навчально-виховному процесі з позиції традиції і сучасності не приділено достатньої уваги. Це і зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження – розкрити традиції і сучасність етнопедагогіки в навчально-виховному процесі.

Об'єкт дослідження – етнопедагогіка як система народних поглядів та уявлень

Предмет дослідження – форми та методи застосування етнопедагогіки в навчально-виховному процесі.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати етнопедагогіку в системі наук.
2. Розкрити мораль і духовність в українській етнопедагогіці.
3. Описати народні уявлення про працю як першооснову життя і провідний засіб виховання.
4. Встановити особливості використання народного календаря на уроках української мови.
5. З`ясувати особливості народної астрономії та уроків фізики.

Методи дослідження – теоретичний аналіз літератури.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 67 найменувань.

Розділ 1

НАУКОВА ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

В останні роки збільшується інтерес до традиційної народної педагогіки, до витоків народної мудрості в системі виховання. Збільшується кількість дослідників, які вивчають ці традиції, зростає кількість публікацій, шириться географія науково-практичних конференцій, присвячених питанням етнопедagogіки. Розширюється потік матеріалів з даної тематики, викликає потребу провести наукову рефлексію етнопедagogіки як науки.

Ми розглядаємо етнопедagogіку в даному контексті як міждисциплінарну галузь, тому що вона тісно пов'язана не тільки з педагогічними нормами, а в першу чергу з етнічним досвідом етносу в системі виховання підростаючого покоління, якому надавалось пріоритетне значення. Це відбувалось через низку взаємопов'язаних дій, норм, звичаїв та обрядів.

Вперше термін «етнопедagogіка» ввів в науковий обіг Г.Н. Волков [8. с.11] який вважав що це наука про народну педагогіку, народну школу, досвід народу щодо виховання підростаючого покоління, про педагогіку побуту та родини.

Ознаками самостійної науки є наявність специфічного, тільки цією наукою досліджуваного предмета, основних категорій та теоретичних побудов. Будь-яка самостійна наука, виявляючи і систематизуючи об'єктивні закономірності і зв'язки, розробляє власні специфічні «інструменти» для подальшого аналізу дійсності - теорії і поняття. Поняття (англ. Concept) - це по суті «згорнуте» теоретичне, сутнісне визначення закономірностей в досліджуваних наукою явищах і процесах. Загальні поняття, що відображають найбільш суттєві властивості і відносини предметів і явищ - це «категорії» [1. с.204].

На думку Є.І. Сявавко, щодо визначення терміну етнопедagogіка, вона включає в себе емпіричні педагогічні знання, навички, досвід певного етносу у

вихованні підростаючого покоління. В етнопедагогіці загальнолюдські надбання трудового, етичного, естетичного виховання втілюються в системі виховання даного народу» [57, с.36].

Дослідники визначають об'єктом етнопедагогіки певну цілісність, виділену з об'єктивного світу що виступає в якості області людської діяльності і пізнання [1. с. 88]. Для визначення предмета науки етнопедагогіки як частини загальної педагогіки спочатку потрібно уточнити об'єкт і предмет педагогіки і потім виділити ту його частину, яка досліджується в етнопедагогіці. Об'єктом дослідження загальної педагогіки визначають формування у людини образів світу і самого себе в світі. В одних термінах цей процес називається «освіта», в других - «виховання в широкому педагогічному сенсі», в третіх - «соціалізація». В.В. Краєвський [30, с.19] дотримується думки, що найбільш загальним інтегративним терміном, що позначає об'єкт педагогіки, є «освіта».

Г. Б. Корнетов вказує, що освіта як реальність - це процес «освіченості» особистості - створення образу себе (початок терміну належить до середини століття: освіта тоді - це формування людини «за образом і подобою Бога»), відтворення образів культури і соціальних відносин [28 с. 7-14]. З антропологічної точки зору, освіта протягом життя людини – процес, який не завершується, в будь-який момент людина вже має певні образи - освічена і продовжує уточнювати, розвивати ці образи – творить себе. «Фундаментальною антропологічною підставою освіти є незакінченість кожної людини на світі... нескінченно відкритої до навчання, до прижиттєвого оволодіння соціальним досвідом» [28. с. 19].

Розглядаючи наукові традиції визначення змісту категорії "освіта", Г.Б. Корнетов [28. с.24] виділяє два різних напрямки: «раціоналістичний» і «антропологічний». Перше стало «Слідство раціоналістичної інтерпретації природи людини, що знаходять його образ який, перш за все, співвідносився з його становленням як розумного і знає істоти» [28. С. 24]. Освічена людина підпорядковує розумом власне «чуттєве і тілесне». Освіта тут - це процес і

результат оволодіння людиною системою наукових знань і пізнавальних умінь і навичок. Друге, «антропологічне» - визначає освіту як формування цілісного духовного і тілесного образу людини.

Найбільш поширений другий підхід, так як він, по-перше, дозволяє подолати односторонньо раціоналістичне трактування освіти і, по-друге, показує, що процес виховання як цілеспрямовано організоване «утворення» у людини ціннісних відносин - це процес самостійний, а не заздалегідь підлеглий навчанню і взагалі розвитку інтелектуально пізнавальної сфери людини. «Освіта» як центральна категорія педагогіки позначає реально існуючий процес і результат освоєння і присвоєння людиною цілісних емоційних і раціональних образів самого себе і свого місця в світі, образів культури і соціальних відносин. Освіта як цілісна, якісно певна область дійсності є особливим об'єктом тільки і виключно науки педагогіки [28. С. 26] і всіх її підрозділів, в тому числі і етнопедагогіки.

Суспільство, що піклується про свою стабільність, організовує спеціальні інститути для освіти своїх членів, так як прагне до відповідності їх індивідуальних образів «Я» певним суспільно цінним зразкам. «Щоб не загинути в цьому суворому житті роду людського, природа і суспільство створили для зростання молодого покоління особливу систему захисту від сліпих її ударів. У нас прийнято називати цей інститут системою освіти» [4. с. 97]. Спеціально організована цілеспрямована освіта є предмет науки педагогіки. «Педагогічна» - це цілеспрямований, спеціально організований вплив на людину, метою якого є передача соціального досвіду, необхідного для життя і праці в суспільстві. Педагогічний процес - це процес взаємодії людей, в ході якого відбувається утворення. Педагогічний процес включає дві підсистеми - виховання і навчання.

Щодо загальної педагогіки яка вивчає сутність, цілі та механізми утворення як педагогічного (навчально-виховного) процесу, «з точки зору якого вона вивчає і проектує освіту» [11]. Педагогіка як наука описова (наука

про суцшому) вивчає вже існуючі феномени освіти, а також способи одержання і організації знання про них. Педагогіка як наука нормативна (наука про належне) формує ідеали і норми цілеспрямовано організованої освіти, розробляє шляхи її вдосконалення і оновлення» [3. с. 26].

Отже, загальна педагогіка розглядає два процеси спеціально організованої освіти - виховання і навчання, при цьому, з одного боку, виявляє закономірності вже існуючих або тих, що існували освітніх процесів, з іншого - проектує і експериментально перевіряє майбутні освітні системи.

Акценти в класичній загальній педагогіці в ХХ ст. змістилися в бік вивчення спеціально організованих інститутів освіти. У них було легше не тільки виявляти освітні закономірності, а й проектувати експерименти зі створення і дослідження педагогічних умов. Ідеальними педагогічними умовами в педагогіці минулого століття стала вважатися максимальна організованість процесу освіти. Яскравий приклад «ефективного» створення педагогічних умов - колонія для неповнолітніх правопорушників А.С. Макаренка, коли вмільо зменшувалися стихійні освітні впливи і збільшувалися цілеспрямовані (в колонії А.С. Макаренка успішно культивував серед педагогів та вихованців однаковий погляд на цілі, зміст, методи освіти людини).

Разом з тим, реальний процес освіти здійснюється не тільки і не стільки в спеціально організованих інститутах, скільки стихійно. Це стало очевидним під кінець ХХ ст., коли в області виховання не вдалося створити високоефективних проектів. Стало накопичуватися розчарування в «експериментальній» педагогіці. Слабкий облік соціокультурного контексту в практиці цілеспрямованої організації процесу освіти, абстрагування від стихійних освітніх впливів і самоосвітніх процесів було відрефлексовано педагогікою як фактори, що різко знижують результативність професійної діяльності педагогів. Це призвело до виділення із загальної педагогіки приватної науки соціальної - педагогіки. На відміну від класичної педагогіки, акценти уваги якої зміщені в бік вивчення закономірностей професійної цілеспрямованої організації

освітнього процесу, в соціальній педагогіці більше уваги стало приділятися існуючим в суспільстві (і конкретному співтоваристві) організованим і стихійним різноспрямованим освітнім впливам, які здійснюються в тому числі непрофесіоналами: сім'єю, сусідами, жителями одного населеного пункту і т.д. Професіоналізм фахівця - соціального педагога якраз полягає в умінні оцінити освітні спрямованості і потенціал різних людей, організацій, установ на певній території і вплинути на «самоосвітні маршрути» особистості в соціальному оточенні. Науковим предметом соціальної педагогіки стають різноспрямовано організовані процеси освіти, що проводяться різними соціальними інститутами, а також, фактично, стихійний процес освітніх впливів в соціальному середовищі. Соціальна педагогіка, що з'явилася як розділ загальної, зміщує акценти досліджень процесів утворення з цілеспрямованого на стихійно протікаючі.

Предмет соціальної педагогіки можна розділити на дві складові частини: «традиційну» і «інноваційну». Традиційна освіта це усталена і закріплена традиціями в певному суспільстві, суспільній групі, етнічній спільності «освіта» людини. Інноваційний - це утворення оновлюється, «модернізоване», що з'являється зараз і розвивається в майбутньому. Аналіз різних досліджень в області етнопедагогіки дозволяє припустити, що її предметом поки є та частина соціальної педагогіки, яка вивчає закономірності традиційної взаємодії і самоосвіти в певному етносі. Предметом етнопедагогіки є традиційна для певного етносу стихійно протікаюча і частково спеціально організована «освіта» людини. «Етнопедагогіка - наука про емпіричний досвід етнічних груп у вихованні та освіті дітей, про морально-етичні і естетичні погляди на споконвічні цінності сім'ї, роду, племені, народності, нації» [5, с. 4]; «Предметом етнопедагогіки є педагогічна культура роду, етносоціуму, нації чи народності» [6, с. 6].

Автори робіт по етнопедагогічній теорії прагнуть виявити в стихійному процесі традиційної освіти дітей та молоді різних етносів закономірності

організації цього процесу. Наприклад, в етнопедагогічній теорії Г.Н. Волкова для пошуку педагогічних закономірностей в етнотрадиційній освіті виділяються такі поняття, як «сутність народного ідеалу досконалої людини», «основні педагогічні поняття народу (догляд, виховання, самовиховання, перевиховання, повчання, навчання, вчення, привчання)», «дитина як об'єкт і суб'єкт виховання (рідне дитя, сирота, приймак, ровесник і друзі, чужі і сторонні діти, дитяче середовище)», «функції виховання (підготовка до праці, формування моральних рис характеру, розвиток розуму, турбота про здоров'я, прищеплення любові до прекрасного)», «чинники виховання (природа, праця, побут, мистецтво, релігія, рідне слово)», етноспецифічні «методи виховання (переконання, приклад, вимога, наказ, роз'яснення, повір'я, привчання і вправа, побажання і благословення, заклинання, клятва, прохання, рада, натяк, схвалення, докір, домовленість, заборона, прокляття, лайка, побої)», «засоби виховання (потішки, лічилки, загадки, прислів'я, приказки, пісні, міфи, казки, легенди)», «організація виховання (трудове об'єднання дітей і молоді в дійстві, молодіжні свята)», «педагогічна роль колективних форм в життєдіяльності людей (сім'я, рід, община, плем'я, народ, людство, думки)», «народні вихователі (батьки, старші діти, вуличні та громадські педагоги, безіменні, невідомі, маловідомі педагоги, їх діяльність, думки)» [7, с. 9-10]. Загальна тенденція теоретичних побудов тут - це пошук спрямованості і організованості етнотрадиційної освіти. Значення такого пошуку полягає в доповненні та розширенні загальнопедагогічних теорій.

Етнопедагогіка як частина загальної педагогіки вивчає дві підсистеми освітнього процесу - виховання і навчання. Перша концентрується на виявленні цілей і принципів народного виховання, досліджує зміст, форми, методи, засоби, умови і результати народного виховання, вивчає суб'єкти та об'єкти народного виховання [7, с. 9]. Друга - «етнодидактика», вивчає досвід навчання різних народів світу [8, с. 11].

Аналіз публікацій різних авторів, що описують окремі етнопедагогічні закономірності, дозволяє побачити, що переважають дослідження історико-педагогічного та емпіричного рівнів. Експериментальних робіт з проектування освітніх систем на основі етнопедагогічних закономірностей поки надзвичайно мало. Разом з тим, у багатьох роботах вказується, що виявлені етнопедагогіки приватні, «варіативні», і загальні, «інваріантні», етнотрадиційні закономірності виховання і навчання - це основа для побудови сучасного ефективного педагогічного процесу: «в період занепаду духовності та моральних принципів етнопедагогіка, традиційна культура виховання народів України повинні стати для підростаючого покоління моральним стержнем ...» [10, с. 4].

Отже, суть категорії «педагогічне» - це «цілеспрямовано-організований освітній»; категорії «соціально-педагогічне» - це «соціально-освітній», що включає освіту як спеціально організовану, так і таку, що стихійно протікає різноспрямовано; а категорія «Етнопедагогічне» - це на сьогоднішній момент - «етнотрадиційно-освітній», що включає етнотрадиційні, ті, що стихійно протікають і спеціально організовані освітні явища і процеси.

Звернемося до визначення категорій «Етнопедагогічне явище» і «Етнопедагогічний процес».

Явище - це те або інше виявлення, вираз предметів, зовнішні, безпосередньо дані форми його існування, все те, що в дійсності виявляється, є [1, с. 44]. Виділити необхідну і достатню кількість в нескінченному різноманітті етнопедагогічних явищ можна, якщо застосувати методологію системного підходу. Система - це впорядкована множина елементів, взаємопов'язаних між собою, які утворюють якусь цілісну єдність [1, с. 45]. Системний підхід передбачає виділення необхідного і достатнього набору елементів, кожен з яких несе свою і тільки йому властиву функцію, а також визначення зв'язків і залежностей між цими елементами, з'єднаними в якусь цілісність.

Визначити елементи системи етнопедагогічних явищ можна, спираючись на детально розроблені в педагогіці «освітні», «виховні», «педагогічні» системи.

Перший елемент, що виділяється в усіх педагогічних системах, - це «мета освіти». Під метою розуміється уявне передбачення очікуваного результату [1, с. 56]. Мета освіти - це уявне передбачення очікуваної освіченості людини; це відповідь на питання: «Якою є освічена людина, які створила і створює образи свого «Я», культури і соціальних відносин». Уявне передбачення може бути як чуттєво-образним, так і оформленим в словесно-логічні конструкції. І ті, і інші цілі освіти можуть залишатися прихованими, неявними для їх носіїв або можуть бути виявлені в образній або текстовій формі. Завдання науки - виявити ці уявні образи. У етнопедагогіці елементу «мета освіти» відповідає поняття «народний ідеал досконалої людини» [5, с. 46], образи якого поширені серед представників певної етнічної спільності і закріплені в їх менталітеті і частково в мові.

Другий елемент - «зміст освіти» - означає обсяг соціального досвіду, який повинна освоювати і напрацьовувати людина, утворювати своє «Я». Зміст освіти включає як досвід, напрацьований попередніми поколіннями, який людина привласнює, так і досвід, який вона, утворюючи, виробляє сама: вербальна і невербальна мови (коди), знання, досвід репродуктивної і творчої діяльності, цінності та досвід ціннісних відносин. У етнопедагогіці для аналізу змісту освіти різні автори вживають різні показники: «рідне слово, народний епос, ідеал досконалої людини та ін.» [5, с.67]; «Народний етикет, мораль і етика певної релігії, традиції та обрядовість» [10, с.23] та ін. Зокрема, одним з елементів для «освіченої» людини української культури є «вміння співати гімн» [11, с.34]. Перспективним, на наш погляд, буде застосування до аналізу етнічних освітніх традицій одного з загально-педагогічних походів структурування змісту освіти. Наприклад, в підході І.Я. Лернера зміст освіти класифікується так: знання і поняття, напрацьовані в суспільстві та науці;

репродуктивні вміння здійснення тієї чи іншої діяльності; досвід самостійної творчої діяльності; цінності культури і суспільства [33, с.67]. Загальнопедагогічна теорія може задавати схеми для продуктивного аналізу етнопедагогічного змісту, що до сих пір залишається малорозробленим.

Третій елемент - «способи освіти» - означає шляхи здійснення цілеспрямовано організованої освіти людини. У педагогіці способи освіти детально розробляються в розділі «методика», в якій вироблені в такому значенні: «методи», «прийоми», «засоби» і «організаційні форми». При цьому в педагогіці вибудована суворя логічна послідовність цих понять, що забезпечує високу результативність педагогічної діяльності: спеціально організовані методи освіти (тобто виховання або навчання), спрямовані на освоєння заздалегідь певного змісту, складаються з конкретних прийомів, забезпечуються конкретними засобами і протікають у відповідних організаційних формах. Способи освіти - це найбільш виражене для стороннього спостерігача явище безпосередньої взаємодії педагога і вихованця, наставника і учня, педагогів між собою і т.д. Можливо, в цьому криється причина основної уваги етнопедагогіки до описів способів традиційного етнічного стихійно протікаючої і спеціально організованої освіти дітей та молоді.

У роботах Г.Н. Волкова вибудована така система етнопедагогічних способів освіти, в якій специфічними «засобами», спрямованими на реалізацію трьох базових цінностей будь-якого етносу «істина, добро і краса», виступають відповідно «загадки, прислів'я та пісні» [7, 8 та ін.]. Кожен з цих специфічних засобів направлений на рішення свого завдання: загадки - на розумове виховання, прислів'я - на моральне, пісні - на естетичне. «Синтетичним засобом», що сприяє «сукупному вирішенню завдань розумового, морального і естетичного виховання», виступає казка, а «матеріалізована казка» - це гра [5, с. 55]. Зв'язок всім цим елементам надає «святково-ігрова культура, де всі засоби використовувалися в гармонійній єдності, в злагодженій системі» [5, с. 55].

Трьом основним складовим освіти - образам «Я», культури і соціальних відносин - відповідають в даній концепції по два «фактори»: образ «Я» обумовлений релігією і прикладами-ідеалами людей, вчинків і слів; образ культури - рідним словом (мовою, емоційно забарвленими словами-символами, всім тим, що дозволяє долучитися, «включитися-в-спілкування» з даною культурою) і мистецтвом (народною піснею, предметами-символами, ремеслами і образотворчим мистецтвом); образ соціальних відносин - грою (як підготовкою до цього спілкування) і працею-спілкуванням-традиціями. Окремо варто звернути увагу на ще один «фактор» - природу, який відповідає природно-географічному та соціальному («Батьківщина») середовищу етнотрадиційної освіти. Схеми, запропоновані Г.Н. Волковим, застосовуються в більшості етнопедагогічних і етнографічних праць [6; 11 та ін.].

У роботах В. С. Кукушин [32, с.23] в якості способів освіти виділяються «природа і духовне начало народних виховних традицій», згрупованих за належністю до тієї чи іншої світової релігії: безсистемно наведено деякі яскраві приказки, прислів'я, сімейні та календарні обряди, епічні та літературні джерела, традиційні ролі хлопчика і дівчинки в різному віці, предмети-символи і слова-символи на національних мовах і т.п. При цьому розводяться поняття «народна педагогіка» і «етнопедагогіка», розуміючи під першим - «виховні традиції конкретної етнічної групи», а під другим - «узагальнене поняття, що означає порівняльний аналіз виховних традицій різних народів» [32, с. 6]. Вивчення першого здійснюється етнографією, другого - педагогікою.

На наш погляд, аналіз етнопедагогічних способів освіти вимагає застосування та елементів логіки, вироблених в загальній і соціальній педагогіці. Застосування понять загальної педагогіки дозволить більш системно аналізувати етнотрадиційні освітні методи, прийоми, засоби та організаційні форми. Застосування понять соціальної педагогіки дозволить більш точно виявляти «вектор» і інтенсивність різноспрямованих, в тому числі неорганізованих освітніх впливів.

У соціальній педагогіці застосовується поняття «освітнє середовище». Під освітнім середовищем розуміється «система впливів і умов формування особистості по заданому зразку, а також можливості для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні» [14, с. 14]. «Освітнє середовище є сукупністю зовнішніх по відношенню до суб'єкта умов, що обмежують його діяльність ... при цьому він не може здійснювати вплив на склад освітнього середовища, оскільки остання формується без його участі» [15. С. 147]. Аналіз традиційного освітнього середовища з використанням моделі В.А. Ясвіна дозволяє визначити «вектор» і інтенсивність різноспрямованих освітніх впливів через оцінку сприяння розвитку активності (або пасивності) дитини та її особистісної свободи (або залежності) [69, с. 11,12]. Використання етнопедагогікою поняття «освітнє середовище» допомагає виявити «базовий тип» етнотрадиційних зовнішніх, що не залежать від суб'єкта умов, в які він занурений: «догматичне освітнє середовище», що сприяє розвитку пасивності і залежності дитини; «Кар'єрне освітнє середовище», що сприяє не тільки розвитку активності, але і залежності дитини; «Безтурботне освітнє середовище», що сприяє не тільки вільному розвитку, а й обумовлює формування пасивності дитини; «Творче освітнє середовище», що сприяє вільному розвитку активної дитини [14, с. 39-48].

Четвертий елемент - «результат освіти» - той рівень оволодіння людиною образами культури, соціальних відносин і, як інтегруюче вибудовування образу власного «Я». У етнопедагогіці застосовується наступний методологічний підхід: від реального рівня етнотрадиційної освіченості населення - оволодіння певною системою образів культури, соціальних відносин (етикету) і власної особистості більшості населення до виявлення причин (факторів), що обумовлюють такі результати. При цьому в етнопедагогіці освіченість описують як традиційна регламентована поведінка, в дотриманні якої і вбачається етно-освіченість. Загально-педагогічні і соціально-педагогічні

способи виявлення та аналізу результатів освіти в педагогіці поки не застосовуються.

Останній, п'ятий елемент освіти, не завжди виділяється в педагогічних системах, - «організатори освіти». У етнопедагогіці – це народні вихователі: батьки, старші діти, вуличні та громадські «педагоги», безіменні, невідомі, маловідомі «педагоги»; це принципи навчання і виховання, які вони застосовують і іноді вербалізують для освіти молоді в формі прислів'їв, притч, заповідей і ін .; це традиційні статеві спільноти дітей і молоді, в яких відбувається освіта і взаємоосвіта. Організатори освіти - це люди, які в різних формах навчають інших регулювати свою поведінку відповідно до прийнятих норм; які стимулюють у інших прояв творчості; які «заражають» інших системою своїх поглядів і ціннісних відносин, виступаючи прикладами для наслідування. Цих відомих і маловідомих людей в етнопедагогіці прийнято ідеалізувати [13, с. 11].

Розглянувши окремі елементи системи етнопедагогічних явищ, можна констатувати наступне:

1) поки етнопедагогіка виступає наукою описовою, своєрідною етнографією традиційного дорослішання людини;

2) у будь-якого народу етнопедагогіка прагне виявити основні «оригінальні» освітні поняття, значення, смисли і емпіричні «теорії» освіти її членів;

3) в етнопедагогіці, на відміну від етнографії, базовим є порівняльний підхід - висновки робляться при знаходженні загального та особливого в педагогічних традиціях різних народів. Перетворення етнопедагогіки з описової в наукову вимагає застосування методологічних підходів загальної та соціальної педагогіки, що і дозволить розкривати сутність зовнішньо проявлених народних педагогічних традицій.

Перейдемо до розгляду категорії «етнопедагогічний процес». Процес - це послідовна зміна явищ і станів у розвитку чого-небудь. Освітній процес - це

послідовна зміна в розвитку людиною образів самого себе, культури та соціальних відносин. Етнопедагогічний процес - це традиційна для певного етносу, стихійно протікаюча і спеціально організована зміна людиною образів самого себе, культури та соціальних відносин. Етнопедагогіка слідом за етнографією розглядає дві лінії освітнього процесу: протягом кожного календарного року (календарний цикл зміни видів діяльності) і протягом життя кожного чоловіка або жінки (від народження до смерті). Відійти від зовнішніх описів і заглибитися в дослідження сутності етнопедагогічного процесу вдасться, якщо почати застосовувати схеми аналізу педагогічного процесу, вироблені в загальній педагогіці. Зокрема, схема аналізу змісту освіти І.Я. Лернера [33] дозволить, на наш погляд, виділити 4 базових етнопедагогічних процеси: шляхи організації освоєння складних комплексних понять, розроблених в мові народу; процес формування тих чи інших предметних і символічних, в тому числі пізнавальних умінь; способи стимулювання самостійної творчості; організацію освоєння громадських етнічних цінностей.

Для комплексного розгляду етнопедагогічних явищ і процесів використовується категорія «етнопедагогічний підхід». Для аналізу змісту даної категорії виділимо акценти в публікаціях, присвячених етнопедагогічному підходу.

Є.Б. Плотникова розглядає «етнопедагогічні аспекти» як валеологізацію знань, під якими розуміє поширені у певних народів конкретних ідей здоров'я збереження і екології [43, с. 116-119]. Під валеологічним аспектом етнопедагогіки вона має на увазі виділення загальних для різних народів ідей, які навантажені валеологічним значенням, при цьому не має принципового значення, якому народу вони належать. Іншими словами, етнопедагогічний підхід тут - це етнографічний опис, а етнопедагогіка - це наука про збіг в освітніх традиціях різних народів.

Л.В. Суходольська-Кулешова розглядає «Етнопедагогічне осмислення» як оцінку розвиваючого потенціалу традицій народного мистецтва в сучасній

культуротворчій діяльності, а також вплив поширеності народних музично-мистецьких традицій у батьківських сім'ях студентів на успішність розвитку їх естетичної культури [55. С. 16-27]. Етнопедагогічний підхід тут - це вплив народних традицій на розвиток особистості.

О.В. Тутолмін під «Етнопедагогічною транскрипцією» розуміє облік в педагогічному процесі етнокультурних і етнопсихологічних особливостей учнів та білінгвів-студентів - майбутніх педагогів [59, с. 229-333]. Етнопедагогічний підхід - це акцент на етнопсихологічних в професійній підготовці педагога.

В. А. Ніколаєв вводить поняття «Етнопедагогічна культура вчителя» як якість особистості, що характеризує міру освоєння ним традиційної педагогічної культури народу, міру розуміння виховної сутності його цінностей, прагнення і вміння їх адекватного і творчого використання в сучасній практиці навчання і виховання [41, с.89]. Умовами успішного формування етнопедагогічної культури вчителя він називає: систематичне вивчення цінностей традиційної педагогічної культури свого народу з акцентом на розуміння педагогічних смислів її елементів; адаптацію традиційної педагогічної культури до умов сучасної практики навчання і виховання; підвищення рівня сформованості власної етнічної самосвідомості. Тут етнопедагогічний підхід - це «етнотрадиціоналістична» орієнтація сучасного вчителя.

Актуальним є поняття «Етнопедагогічне проектування», під яким розуміється розробка проекту цілеспрямованого інтенсивного наповнення освітнього середовища традиційними елементами матеріальної і духовної культури кількох народів [15; 21, с. 169-171]. Тут етнопедагогічний підхід - це спрямоване збагачення майбутніх освітніх впливів етнотрадиційними елементами.

Узагальнюючи різні точки зору, можна говорити про те, що «етнопедагогічний підхід» - це погляд з позиції загальних (співпадаючих по суті) для багатьох народів традиційних освітніх явищ і процесів.

Визначимо функції етнопедагогіки. Педагогіка як наука про цілеспрямовано здійснювану освіту виконує дві основні функції: по-перше, вивчає вже існуючі феномени освіти і способи отримання і організації знання про них і, по-друге, формує ідеали і норми цілеспрямовано організованої освіти, розробляє шляхи її вдосконалення і оновлення. Завданнями педагогіки є проникнення в сутність, цілі, механізми утворення як цілеспрямовано організованого процесу, розробка шляхів і способів підвищення їх ефективності, конструювання їх продуктивних моделей [3, с. 26].

Етнопедагогіка як наука про етнотрадиційну освіту, що включає і стихійно протікаючі, і спеціально організовані освітні явища і процеси, також повинна виконувати дві функції. Перша пов'язана з вивченням етнотрадиційних феноменів освіти при використанні як етнографічних, так і власне Етнопедагогічних підходів. «Етнопедагогіка пояснює народну педагогіку ... збирає і досліджує досвід етнічних груп, заснований на багатовіковому, природно розвиваючому з'єднанні народних традицій» [6, с. 4]. Першу функцію етнопедагогіка виконує досить результативно: протягом останніх 30 років накопичено багатий етнографічний матеріал про етнотрадиційну освіту майже всіх народів колишнього СРСР. Це дозволяє практикам здійснювати диференційований підхід до дітей та їхніх батьків в реальній педагогічній діяльності, краще розуміти представників різних народів. Разом з тим, результати проведеного аналізу етнопедагогічних досліджень дозволяють говорити, що ігнорування загально-і соціально-педагогічних теорій і понять не дає етнопедагогіці досить глибоко проникати в суть, цілі, механізми етнотрадиційної освіти.

Етнопедагогіка своєрідно виконує і другу функцію, пов'язану з розробкою шляхів вдосконалення та оновлення освіти. «Народні етичні і педагогічні традиції в даний час настільки віддані забуттю, що їх творче відродження цілком справедливо сприймається як свого роду інноваційний феномен. Їх діалектичне пристосування до нових соціальних умов призводить

до педагогічних знахідок, часом до несподівано продуктивних нововведень» Проведений аналіз показує, що застосування тих чи інших етнопедагогічних засобів в практиці сучасної педагогічної діяльності є часто безсистемним, отримані в ряді досліджень ефекти від їх застосування - недостатньо обґрунтованими. Залишається тільки припустити, що результативна реалізація другої функції етнопедагогіки істотно підвищиться, якщо вдасться розробити відповідні теорії та поняття.

Розвиток етнопедагогіки як науки, що досліджує об'єктивні закономірності етнотрадиційної освіти і розробляє теорії і поняття як «інструменти» для подальшого аналізу і побудови освітнього процесу полягає:

- 1) в розкритті дійсної педагогічної сутності, смислів, змісту зовнішніх етнопедагогічних явищ; знаходженні змісту і цілей етнотрадиційної освіти,
- 2) у виявленні принципів і норм діяльності «суб'єктів-організаторів» традиційної етнічної освіти в минулому і сьогоденні,
- 3) в розробці ідеалів і норм цілеспрямованої організації сучасного педагогічного процесу, системно збагаченого етнопедагогічними знаннями,
- 4) у вивченні організації відродження етнічних освітніх традицій як соціально-педагогічного механізму перетворення широкого кола зрілих і літніх людей, які не є педагогами-професіоналами, в суб'єктів сучасного освітнього процесу.

Об'єктом науки етнопедагогіки як частини педагогіки є процес утворення. Освіта, виступаючи центральною категорією педагогіки і етнопедагогіки, позначає реально існуючий процес і результат освоєння і присвоєння людиною цілісних емоційних і раціональних образів самого себе і свого місця в світі, образів культури і соціальних відносин.

Предмет етнопедагогіки включає вивчення не тільки «цілеспрямовано-організованої освіти», а й в основному «стихійно протікаючої етнотрадиційної освіти». Етнопедагогіка є частиною соціальної педагогіки, так як розглядає «етнотрадиційну освіту», а предметом соціальної педагогіки виступають всі

традиційні і інноваційні соціальні спеціально організовані і стихійно протікаючі різноспрямовані освітні впливи.

Основними категоріями етнопедагогіки виступають: «етнопедагогічне» як «етнотрадиційне освітнє»; «Етнопедагогічне явище» як безпосереднє вираження традиційних для етносу методів, прийомів, засобів, організаційних форм, суб'єктів і результатів виховання і навчання; «Етнопедагогічний процес» як традиційна для певного етносу стихійно протікаюча і спеціально організована зміна людиною образів самого себе, культури та соціальних відносин; «Етно-педагогічний підхід» як погляд з позиції загальних, співпадаючих по суті у багатьох народів традиційних освітніх явищ і процесів.

Шляхи розвитку науки етнопедагогіки пов'язані як з поглибленням аналізу етнотрадиційної освітньої дійсності за допомогою теорій і понять загальної, соціальної та власне етнічної педагогіки, так і з дослідженням реалізації проектів організації сучасного освітнього середовища на основі виявлених етнопедагогікою об'єктивних знань.

Розділ 2

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НАРОДУ

Одним з важливих питань в етнопедагогіці та системі поглядів народу та систему виховання є питання моралі та духовності, оскільки виховання духовно-моральної особистості нерозривно пов'язане з культурним досвідом народу, його цінностями і ідеалами, з його історичним минулим.

2.1. Мораль і духовність в українській етнопедагогіці. Питання духовно-морального виховання підростаючих поколінь - один з найбільш значущих питань сучасної педагогічної науки, адже сьогоднішні школярі - це майбутнє нашої країни. Уточнимо, що, на думку Г. Тарасенко, духовність, перш за все, проявляє себе в тому, що людина здатна і має бажання перетнути кордон вузькоособистісних інтересів, прийняти широту і глибину власної свідомості як даність, відкрити значущість для себе антропологічного завдання зустрічі з іншою свідомістю, виявити різноманіття явищ в світі, і спробувати зрозуміти сенс цих явищ, провівши їх через призму таких цінностей як совість, сором, борг, відповідальність, співчуття, любов, краса і піднесеність помислів, мудрість і милосердя. Іншими словами, духовність пов'язана з вищим рівнем розвитку свідомості особистості ... [58, с.15]. І, звичайно ж, виховання духовно-моральної особистості нерозривно пов'язане з культурним досвідом народу, його цінностями і ідеалами, з його історичним минулим. Вивченням цих проблем займалися багато дослідників, які стояли біля витоків формування особливого напрямку в педагогічній науці - етнопедагогіки. Етнічна культура, за визначенням етнологів, - це сукупність цінностей, вірувань, традицій і звичаїв, якими керується більшість членів даного суспільства [38, с.23]. Етнопедагогіка - це наука, що вивчає сформований досвід етнічних груп у вихованні та навчанні дітей, вона досліджує морально-етичні погляди на споконвічні цінності народу. Основу етнопедагогіки складають прості істини, які сім'я

виховує в дитині з самого дитинства: це скромність, ввічливість, повагу до старших, висока моральність і правдивість - саме ті моральні якості, яких, на жаль, не вистачає сучасному суспільству. У сучасному світі в умовах глобалізації, коли існує загроза руйнування самобутніх культур і зникнення етносів під впливом комплексного процесу уніфікації, етнопедагогіка набуває особливого значення. Вона грає принципово важливу роль в збереженні і трансляції культурного досвіду народу і формуванні його етнічної самосвідомості.

Етнічне відродження, про яке все частіше говорять сучасні дослідники в різних областях науки - це тенденція розвитку всього людства, яка особливо яскраво проявилася в другій половині XX - початку XXI століть. Становленню етнопедагогіки сприяло багато дослідників в той період. Зокрема, дуже самобутній і глибокий татарський вчений Е.Р. Хакімов, в 1967 році написав книгу під назвою «Этнопсихология и этнопедагогика в проектировании педагогического процесса », яка присвячена виховній ролі етнопедагогіки в освітньому процесі, в моральному, естетичному, розумовому, фізичному традиційному вихованні [63].

Але вперше як самостійна галузь наукового знання етнопедагогіка була розглянута в монографії Г.Н.Волкова, яка вийшла в 1974 році. У своїй книзі з етнопедагогіки академік Г.Н. Волков не тільки дає розгорнуте визначення цього наукового поняття, а й робить теоретичний опис етнопедагогіки як самостійної галузі педагогічної науки. Ним же було зроблено розмежування і уточнення таких понять, як «етнопедагогіка» і «народна педагогіка». Так, етнопедагогіка визначається як область теоретичних досліджень, а народна педагогіка відноситься до досвіду народного виховання, його ідей і засобів. Г.Н. Волков дає таке визначення етнопедагогіки: «Етнопедагогіка - наука про емпіричний досвід етнічних груп у вихованні та освіті дітей, про морально-етичні і естетичні погляди на споконвічні цінності сім'ї, роду, племені, народності, нації» [7, с.13]. Народна педагогіка визначається ним як об'єкт

етнопедагогіки, тобто сукупність знань і навичок виховання, що збереглася в етнокультурних традиціях, народній поетичній і художній творчості, стійких формах спілкування і взаємодії дітей один з одним і з дорослими. Народна педагогіка укладає в собі багатовікову побутову культуру і досвід виховання. Як бачимо, обидва ці поняття тісно пов'язані між собою, тому в свій огляд ми включимо аналіз досліджень, пов'язаних з цими напрямками педагогічної думки.

Знаменитий педагог, основоположник педагогічної антропології К.Д. Ушинський у статті «Про народність у громадському вихованні» зазначив, що національна самобутність народу відображена в фольклорних творах. Він провів аналіз і дав характеристику національного виховання різних народностей і зробив висновок про те, що у кожного народу своя особлива національна система виховання. У культурі українського народного виховання вчений виявив, що характерною рисою тут є розвиток у дітей патріотизму, глибокої любові до Батьківщини [61, с.34]. К.Д. Ушинський усвідомлював особливу роль народної педагогіки в процесі виховання і її необхідний зв'язок з навчальним процесом в школі. Він вважав, що народна педагогіка сприяє збереженню унікальності народу. На його думку, народна педагогіка розвиває в людині народність, народну самосвідомість і народний характер. Питанням про місце народних традицій в навчально-освітньому процесі займався великий письменник Л.Н. Толстой. Він писав, що школа хороша тільки тоді, коли вона усвідомила ті основні закони, якими живе народ [10, с.34 Толстой].

Етнопедагогіка пройшла деякі етапи розвитку, як про це зазначає Болбас В.С. [6 с.12] Безумовно, поділ на етапи є умовним, так як кожен новий етап впливає з попереднього і є його продовженням на більш якісному рівні.

Перший етап розвитку етнопедагогіки - емпіричний, він включає в себе узагальнення народного досвіду виховання підростаючих поколінь в прислів'ях, приказках, билинах, переказах, легендах і т.д. Усна народна творчість

визначала цінності, ідеали, норми поведінки та риси особистості, які відповідають уявленням етносу про моральний ідеал людини.[6. С. 12]

Наступний етап - етнорелігійний, на даному етапі традиційний досвід виховання етносу був відображений в письмових культурних пам'ятках, які мали релігійне і освітнє призначення. [6. С. 15]

Науково-практичний етап пов'язаний з діяльністю філософів, педагогів з вивчення української традиційної системи виховання і педагогіки в цілому, з виділенням їх потенціалу з тим, щоб удосконалювати і розвивати сучасну практику навчання і виховання.

Дослідження етносу, його культури і досвіду виховання послужило початком до теоретичного дослідження етносу, в тому числі зв'язку освіти з його культурою. Етап теоретичних досліджень ознаменований діяльністю таких видатних вчених як О.В. Духнович [24], М.Г. Стельмахович [48], К.Д. Ушинський [61]. Вони вивчали багатий виховний потенціал української культури і в зв'язку з цим відстоювали освіту, що спирається на споконвічно народні витоки.

Теоретико-методологічний етап розвитку етнопедагогіки пов'язаний з ім'ям академіка Г.Н. Волкова. Саме він виділяє наступні засоби виховання в етнопедагогіці [7, с.45]:

1) *Прислів'я*. Прислів'я є продуктом накопиченої з роками мудрості народу, вони зачіпають практично всі сфери життєдіяльності людей і різні явища життя. Прислів'їв завжди мали виховний характер і містили в собі якусь педагогічну ідею, володіючи практичним характером, прислів'я містять в собі корисні настанови для юних поколінь і виконують освітню функцію. Однією з переваг даного етнопедагогічного засобу виховання є його форма, яка, завдяки грі слів, співзвуччя, ритміці і рима, стає сприятливим для запам'ятовування і відкладається в пам'яті дитини, формуючи його уявлення про загальноприйняті моральні принципи і закони, його моральні якості, ставлення до праці та багатьох життєвих цінностей. [7, с.45]

2) *Загадки*. Загадки як засіб виховання хороші тим, що містять в собі моральну ідею, впливають на розумові здібності дитини, його естетичне виховання, а також збагачують його багаж знань про навколишнє його дійсності і суспільстві, в якому він живе. [2, с.47]

3) *Народні пісні*. Народні пісні рясніють поняттями про добро, красу, щастя людини. Вони відображають цінності народу, в них співається про найпотемніші мрії народу, його вікові очікування, надії. Народні пісні покликані прищеплювати любов до прекрасного, виробляти естетичні погляди. Піснею супроводжувалися всі події народного життя. Особливу виховну функцію Г.Н. Волков відводить колисковій пісні, яка позитивно позначається на психічному стані і здоров'ї дитини. Колискові пісні демонструють величезну силу материнської любові, діти відчуваю ніжність і теплоту, вкладені в ці пісні, змінюється світосприйняття, що створює сприятливі умови для подальших виховних впливів. [7, с.50]

4) *Казки*. Казки несуть виховну функцію, так як в них завжди міститься певна мораль, істина, вони змушують задуматися, наводять читача на роздуми. Завдяки деяким прийомам впливу на особистість, казки виховують у дитини почуття прекрасного, формують моральні риси, вчать відрізняти добро від зла, хороше від поганого. Виконуючи освітню функцію, казки знайомлять читача з народними звичаями, обрядами, традиціями, віруваннями, побутовими дрібницями. У казках відображено життя народу, його національні риси. Захопливість сюжету і образність роблять казки цікавими для дітей, полегшують їх сприйняття і, тим самим, збільшують їх педагогічний вплив [7, с.52]. Розглянуті нами методи, засоби етнопедагогічного виховання універсальні і широко використовувані в різних країнах, в тому числі, і в Україні (див. додаток А).

На сучасному етапі розвитку в етнопедагогіці визначені її область дослідження і основні поняття, такі як «народна культура», «традиційне народне виховання», «народна педагогіка», «етнічне виховання». Багатий

потенціал етнопедагогіки використовується в ряді самостійних освітніх методик: методика проведення в установах народних традиційних свят, народних ігор, методика проведення святково-ігрових обрядів. В даний час освіта спрямована на виховання гармонійно розвиненої і високоморальної особистості на основі культурних цінностей і своєрідності духовного життя народу. Засвоєння дітьми культурної спадщини свого народу, самобутності його традицій розвиває в учнів шанобливе ставлення до власної культури та культури інших народів і формує активну життєву позицію.

Впровадження народної педагогіки в освіту- одна з головних умов розвитку наукової педагогічної теорії та практики, надійний орієнтир у створенні виховної системи, адекватної потребам українського державотворення [35. с. 6]

Так, щодо особистісних якостей, які повинні розвиватися в результаті освоєння основної освітньої програми початкової загальної освіти, представлені наступні вимоги[39, с.2]:

1. Розвиток національної самосвідомості, формування цінностей, що базуються на багатонаціональну українську культуру, гуманістичних ціннісних орієнтацій;

2. Виховання цілісного, духовно-морального світогляду, усвідомлення єдності культур і народів.

Але проблема полягає в тому, що дуже часто ідеал поведінки людини, приклад моральності і доброчесності, представлений сучасною масовою культурою, в тому числі західної, різко відрізняється від ідеалу, заснованого на витоках культури нашого народу. В даному контексті хотілося б відзначити ідею Г.Н.Волкова про вплив прикладу-ідеалу [7, с.15]. За Словом Г.Н.Волкова приклад-ідеал уособлюється в усіх складових народної педагогіки: це і фольклор, в якому так чи інакше позначений «таланти високої моральності», і традиції, які охоплюють і народне мистецтво, і праця. У своїй книзі «Етнопедагогіка» Г.Н. Волков попереджає про те, що негативний приклад

може нести страшні наслідки, особливо якщо він лягає на ще не зміцнілу психіку дитини.

Подібна ситуація розвитку тенденцій сучасної освіти піднімає проблему національного характеру. Нинішня молодь, часом, забуває про ті значущі риси українського народу, які роблять його унікальним, неповторним, справжнім борцем за свій рідний край і все, що з ним пов'язано. Найсильніші сторони нашого національного характеру повинні передаватися з покоління в покоління і, звичайно ж, вони знайшли своє відображення в українському фольклорі. Українська народна творчість здатна виховувати в дітях працелюбність, мужність, сміливість, доброту, чуйність, щедрість, силу волі. Його роль у вихованні цілісної особистості неможливо переоцінити. Перенесення західних стандартів навчання на українську систему освіти - проблема, зазначена такими вченими як К.Д. Ушинський [61] і М.Г. Стельмахович [48], не втрачає актуальності і в 21 столітті. Незважаючи на багатий багаторічний досвід вітчизняних систем навчання, орієнтація на зарубіжні форми навчання переважає. Дана тенденція витісняє народну педагогіку з усіма її елементами, зменшує її присутність у вітчизняній системі освіти, що позначається на вихованні підростаючих поколінь.

Але вогонь мудрості наших предків в нашій пам'яті і наших серцях продовжує горіти. І свідченням тому є дослідження, які були представлені в цьому огляді. Ми ведемо діалог з нашими предками, завдяки тим культурним текстам, які вони нам залишили. Ми, в процесі освітньої взаємодії, спираючись, в тому числі, на матеріали етнопедагогіки, вчимося мислити спільно, і таке мислення носить творчий характер. Саме «розвиток духовно-моральної культури особистості уможливорює спільне творче мислення в процесі освіти, в якому брали б участь Вчителі та учні сучасної України - держави, що є своєрідним буфером між Західною і Східною цивілізаціями, тому надія на відродження духовно-моральної культури суспільства в епоху світової кризи пов'язана з нашою країною, оскільки свідомість вичерпує себе, а синтез

духовності і розумності дозволяє управляти внутрішніми інструментами Духа: увагою, пам'яттю, уявою, емоціями, інтуїцією, інтелектом [7, с.12]. Є в нашій країні базові національні цінності, на які важливо спиратися в процесі духовно-морального виховання молодого покоління, є Концепція духовно-морального виховання особистості громадянина України, в якій говориться, що «Базові національні цінності є похідними від національного життя України у всій її історичній та культурній повноті, етнічному різноманітті. У сфері національного життя можна виділити джерела моральності і людяності, тобто ті галузі суспільних відносин, діяльності і свідомості, опора на які дозволяє людині протистояти руйнівним впливам і продуктивно розвивати свою свідомість, життя, саму систему суспільних відносин» [3, с.14]. Класним керівникам, які ближче всіх стоять до дітей, слід в першу чергу керуватися змістом сучасного національного виховного ідеалу, визначеного в Концепції духовно-морального розвитку та виховання. Сучасний національний виховний ідеал - це високоморальний, творчий, компетентний громадянин України, який приймає долю Вітчизни як свою особисту, який усвідомлює відповідальність за сьогодення і майбутнє своєї країни, вкорінений в духовних і культурних традиціях свого народу [3, с.18].

Однак найголовніше в реалізації пріоритетних напрямків виховання, щоб педагог мав бажання і прагнення творити, дерзати і відкривати, тоді здаються такими складними завдання духовно-морального розвитку та виховання будуть вирішувати [12, с.45].

Таким чином, етнопедагогіка, вивчає вікові традиції, що історично склалася, виховну культуру народу, без якої немислиме виховання людини з високими і моральними принципами, глибоко люблячого свій рідний край і усвідомлює свою приналежність до певного етносу. Народна педагогіка укладає в собі знання виховного процесу, вкорінені в культурі народу і сприяють найкращому розвитку і становленню особистості, здатної функціонувати в даному соціумі, а також розвитку і зміцненню народності,

народної свідомості у всього етносу в цілому. Етнокультурне виховання дитини відбувається з перших днів його життя, але значна частка даного процесу припадає на освіту в школі. У навчальному закладі особлива увага повинна приділятися знайомству дітей з традиціями, звичаями, вдачами, засадами і національним характером свого народу, який, в свою чергу, яскраво відображено в народній творчості. Недарма великий педагог К.Д. Ушинський говорив, що перший вихователь - це народ, а народні казки - перші і блискучі спроби створення народної педагогіки. За ідейним змістом, силі спостережливості, точності думки і вираження народна мудрість про виховання настільки оригінальна, що воістину ніхто не в змозі змагатися з педагогічним генієм народу [62, с.21].

2.2. Народні уявлення про працю як першооснову життя і провідний засіб виховання. Сьогодні ми спостерігаємо різке загострення виховних проблем, посилення негативних явищ у молодіжному та шкільному середовищі. Отже, виникає необхідність переосмислення педагогічного досвіду та етнічних традицій, які набувають особливого значення в наші дні. Все більш очевидно, що сучасна школа не може і не повинна дистанціюватися від педагогічного досвіду та спадщини предків, від особливостей національної психології народу, його звичаїв і традицій. Виникла необхідність виховати Особистість, спрямовану на високі моральні ідеали через внутрішньо вільний самодостатній розум, здатний самостійно, з власної волі контролювати свої потяги і поступати згідно чесноти.

Народний досвід виховання і навчання підростаючих поколінь посідає важливе місце в забезпеченні професійного та громадянського зростання особистості. Прилучення до народного досвіду, глибоке знайомство з традиціями родинного життя, трудового виховання, народними духовними цінностями сприяють вихованню патріотизму, демократизму та гуманізму, закладених в основі народної педагогіки[24. С. 54]

Установка сучасної людини «знати і вміти» взяла верх над здатністю «відчувати і співпереживати». Тим часом суспільство, що відноситься зневажливо до духовної сфери людини, рано чи пізно опиниться віч-на-віч перед тривожною дилемою: швидкий прогрес або неминуче виродження, зазначає І. Лернер. [37]

Таким чином, сьогодні і школа, і вчені, і громадськість, і преса говорять про те, що без вирішення найважливішого завдання виховання підростаючого покоління на національних традиціях, пройнятих високоморальним національним ідеалом, не може бути повноцінного, всебічного виховання. Питання трудового виховання є центральною проблемою народної педагогіки. Розвиток моральності і розуму, фізичне і естетичне вдосконалення особистості відбувається переважно у праці. Уміння працювати, створювати цінне і прекрасне своїми руками є провідним критерієм оцінки особистості, основою народного думки про людину.

Народна педагогіка народжується в живих рухах людей, в традиціях і реакціях реального колективу. Сімейна, трудова підготовка має найважливіше значення для майбутньої кваліфікації людини. Народна педагогіка узагальнює багатовіковий досвід сімейного та громадського виховання, заснованого на здоровому глузді і господарсько-економічній доцільності. У цій педагогіці провідною є ідея самореалізується особистості, а також способи залучення молоді до самостійної творчої діяльності, розкривається роль праці в соціальному плані, виявляються провідні чинники інтеграції підростаючого покоління в суспільство. Важко переоцінити значення трудового виховання в загальній системі народної педагогіки, воно дійсно є її серцевиною [37, с.23].

З найдавніших часів трудове виховання дітей і молоді було найважливішим обов'язком батьків, а потім і навчальних закладів та інших суспільних інститутів. Праця для багатьох народів був пов'язаний насамперед з тваринництвом, садівництвом, шовківництвом, народними промислами. Побутова культура, духовний склад народу породжені тисячоліттями

землеробської цивілізації. Всі моральні канони, моральні уявлення, навіть художні смаки цілих епох обумовлені ставленням людини до матері - сирій землі. Нелегку працю хлібороба і тваринника, ставлення до хліба як святині, бавовні, все це виховувало у дітей почуття любові до праці і людей праці. Народ не тільки прославляє працю як безцінний дар природи людині, але в якійсь мірі ідеалізує його натхненний характер: «Праця - всьому батько». Народ завжди піклувався про те, щоб молоде покоління оволодівало безліч професій, кожен ставав «майстром на всі руки».

У всіх народів існує єдина думка: «Зайва майстерність голову не кружляє», «Молодому мало і сімдесяти ремесел». Історія зберегла для нас безцінний досвід озброєння молодого покоління різноманітними трудовими вміннями і навичками. Народ ясно уявляв собі, що оволодіння трудовими навичками вимагає часу і зусиль, оскільки «є такі речі, які не зробиш поки не навчишся, але є і такі речі, які треба зробити щоб вивчитися» [4. С.40]. Народ висміює людини, яка шукає легкої роботи. Приказка каже: «У дощовий день багато бажаючих курей напувати». Особливо негативне ставлення викликають люди, які мають «білі ручки», які люблять чужу працю. Народ висміює людину, яка не замислювалася про результати своєї праці або зайнята нерозумною, марною працею. У таких випадках кажуть: «подробити сокирою коріння дерева, вершину водою поливає». [4 .с. 42]

Якщо ми сформулюємо ставлення народу до трудового виховання в сучасних термінах, то можна сказати, що він стояв за загальне трудове виховання, за сумлінну, систематичну і розумну суспільно корисну працю. Чесна і сумлінна праця прославляється в чарівних народних казках; в них же з неприхованою іронією і сарказмом висміюють ледарі, нероби. Казки як відомо ідеалізують силу і можливості героїв, але в їх основі - народна віра в людину, в її розум, готовність долати будь-які труднощі для досягнення наміченої мети не тільки для потреб самої сім'ї, але, перш за все для праці в громадському колективі. По - друге, докладати всіх зусиль до того, щоб праця для дитини не

була примусовою, тобто носила творчий характер, щоб дитина працювала з інтересом, любов'ю, без боязні «трудового поту». Спираючись на традиції народної педагогіки, вважаючи сім'ю осередком нового суспільства, де відбувається первинна закладка і формування почуттів, думок, характеру і свідомості дитини, правильне виховання неможливо уявити як виховання нетрудові. Пояснюючи сенс і значення трудового виховання, батькам мати на увазі ряд обставин [37, с.124]. По - перше, враховувати, що сім'я повинна готувати дитину до праці. По - друге, необхідно в процесі праці виховувати в дитині певні моральні якості: любов і повагу до трудової людини, нетерпимість до проявів дармоїдства, ліні, спробам ухилитися від праці. По - третє, трудове виховання повинно стати засобом не тільки «фізичного розвитку у праці», а й психологічного та духовного розвитку людини. По - четверте, необхідно враховувати, що трудова підготовка в сім'ї має велике значення в особистому житті людини, у визначенні його майбутньої професії та кваліфікації. Аналіз праць найбільших педагогів, які присвятили свої дослідження проблемам трудового виховання, свідчать про те, що вони, безумовно, спиралися на знання народної педагогіки, ставилися з глибоким розумінням до народних традицій, досвіду народу по вихованню молодого покоління в дусі любові і поваги до різноманітної трудової діяльності людини.

Трудове виховання в народній педагогіці будується на наступних принципах:

- раннє включення дітей в працю з самообслуговування, у побутову та господарську працю;
- статево-вікова диференціація з урахуванням різних соціальних ролей дівчаток і хлопчиків у дорослому житті;
- залучення до трудової діяльності з урахуванням психофізіологічних особливостей дітей з метою вироблення відповідних умінь і навичок;
- надання широкої можливості участі в різноманітних видах праці;

- керівництво з боку дорослих, спрямоване на поступове формування і розвиток самостійності, активності і творчого початку.

Взаємозв'язок, взаємодія і взаємозумовленість виділених принципів надають етнопедагогічній культурі трудового виховання народу системний характер. Велику допомогу в роботі по відродженню традицій трудового виховання в сучасних умовах може надати сім'я. Для цього важлива взаємодія сім'ї і школи, спрямована на етнопедагогічну освіту батьків, озброєння їх знаннями та вміннями виховного впливу на дітей у вихованні сімейних традицій, в залученні до народного мистецтва і т.д.

Ефективними формами взаємодії школи та сім'ї є:

- пропаганда серед батьків ідей і досвіду народної педагогіки;
- забезпечення дитини робочими інструментами, з якими вона познайомилася в школі, і фронтом робіт для застосування отриманих в школі умінь і навичок в домашніх умовах;
- спільна робота вчителів і батьків щодо формування відповідних якостей у дітей: дисциплінованості, колективізму, працьовитості (в молодших класах); мотивації праці (в середніх класах); відповідального ставлення до роботи і колективу, діяльності (в старших класах);
- спільна робота школи і сім'ї з профорієнтації, економічній освіті і вихованні;
- спільна трудова діяльність школярів і дорослих (малі шкільні підприємства з пошиття та в'язання одягу, виготовлення виробів з природного матеріалу, металів, надання різних послуг населенню та ін.), усвідомлення своєї корисності і потреби в суспільстві стимулює розвиток творчих здібностей; в процесі спільної діяльності дітей і дорослих трудове виховання відображає найважливіші принципи народної педагогіки: спадкоємність поколінь, раннє залучення до праці, виховання реальним життям, шанобливе ставлення до дитини [2, с. 252].

Особливе місце у використанні народних традицій в трудовому вихованні займає освоєння учнями народних ремесел та декоративно-прикладного мистецтва. Воно відбувається на різних рівнях – від ознайомлення до творчості. Здійснюються різні форми роботи: ярмарки, тематичні бесіди, лекції, творчі вечори, зустрічі з діячами мистецтва і народними майстрами-прикладниками, відвідування виставок, презентація художніх виробів школярів, заняття в гуртках з краєзнавства. Всі ці форми роботи допомагають учням освоїти на початковому рівні народні ремесла. Як наслідок - інтерес до народного мистецтва, прагнення опанувати технологію ремесла і прикладного мистецтва, розвиток мотивів до освоєння народного ремесла і мистецтва. Реалізація бажань учнів забезпечується на заняттях гуртків та об'єднань за інтересами.

Широке поширення в сільських школах отримали гуртки, де учні займаються виготовленням виробів з березової кори, кінських грив, металу, деревини і т. д. Цінність цих занять величезна. Прикладне мистецтво як вираження почуттів, потреби душі, пошук гарної форми, гармонії, фантазії є доступним засобом художнього вираження окремої особистості.

Оволодіння прикладною творчістю і ремеслом засноване на праці. Керівник - майстер ставить завдання прищепити дітям любов і повагу до національних традицій, сформувати у них практичні навички, які при подальшому розвитку перетворюються в майстерність. Він ефективно регулює розвиток у дітей окоміру, тактильних відчуттів, слуху, сприйняття, спостережливості, пам'яті, уяви. Майстер прагне розвивати здібності дітей до такої міри, коли аматорське захоплення стане професійною справою всього життя.

Сучасне життя диктує такі умови, при яких людині потрібно вміти вижити. Ця обставина підвищує вимоги до трудової підготовки молоді. Так, існуючі сьогодні ринкові відносини змушують бути особливо вимогливими до якості своїх виробів. І майстри вирішують питання, як, зберігаючи традиційну форму, зміст і національний колорит виробів, застосувати нові способи впливу

на матеріал, виготовити його за новою, більш економічною технологією. При цьому акцентується увага на тому, щоб предмети народної творчості були «ручними», бо тільки ручний виріб унікальний і більш затребуваний споживачами.

Таким чином, народні традиції трудового виховання багатогранні і мають велику цінність у вдосконаленні змісту, форм і технології трудової підготовки школярів.

В сучасних умовах, коли трудова підготовка учнів є чинником їх розвитку і разом з тим задоволення потреб народного господарства, приділяється особлива увага цій важливій педагогічній проблемі. Трудовому вихованню належить значна роль і у всебічному розвитку особистості. Для здійснення цілей розвиваючої трудової освіти необхідна його варіативність, виборність, змінність видів трудової діяльності, що дозволить включати в її рамки сфери соціальної допомоги, охорону природи і пам'яток культури і т.д. До цього повинні бути підготовлені не тільки вчителі, а й батьки. Сьогодні перебудова змісту освіти має на меті створити умови для досягнення особистістю високого інтелектуального, морального, естетичного і фізичного рівня. Саме це зможе підвищити інтелектуальний потенціал держави, підсилить вплив гуманістичних ідей і престиж держави, і духовних цінностей. У змісті освіти важливо відобразити традиції і соціально - культурні цінності народу.

Окрім того, мораль і духовність, які втрачаються в сучасному суспільстві, можна і потрібно відроджувати на базі використання елементів етнопедагогіки.

Розділ 3

ІДЕЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ В СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ ШКІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Етнопедагогічний досвід народу та ідеї народної педагогіки стали складовою сучасного освітнього процесу. Народний календар, народна астрономія є джерелом для низки предметів в сучасному навчальному процесі, розглянемо це на прикладі уроків української мови та фізики.

3.1. Народний календар та уроки української мови. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI століття [39.С. 2], яка є державним документом і визначає стратегію та основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття, вказується, що система освіти має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу; збереження і продовження української культурноісторичної традиції, виховання шанобливого ставлення до українських національних святинь, української мови, історії і культури всіх національностей, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин; виховання людини демократичного світогляду, яка поважає громадянські права і свободи, традиції народів і культур світу, національний, релігійний, мовний вибір кожної людини тощо [39 с. 2-4].

Часи відродження української національної освіти й виховання зумовили потребу в необхідності популяризації та впровадження народнопедагогічних ідей. Зусиллями науковців було розроблено низку проектів концепції національного виховання, невід'ємним компонентом якої стали народознавство, народна педагогіка та етнопедагогіка, а також визначені для подальшого розвитку провідні тенденції українського дошкілля. Великого значення набуває проблема наукового вивчення здобутків української етнопедагогіки у новостворених лабораторіях при науководослідницьких

інститутах, створення програм (Ю. Руденко, В. Струманський, Є. Сявавко) та впровадження в освітніх закладах вивчення українознавства. Важливим для майбутніх фахівців стало використання в навчально-виховному процесі принципів народної педагогіки, що, на нашу думку, є якісним показником високої педагогічної майстерності [57, с 159].

В минулому повна залежність від природи змушувала селянина ретельно вивчати навколишній світ, помічати «найдрібніші подробиці випадковостей природи», вловлювати закономірності і зв'язки одних явищ з іншими. Це вилилося в цілий звід правил, прийомів, тонких і вірних спостережень, знати які корисно і нам [1, с.37].

Український народ, вникаючи в хід розвитку природи, навчився за астрономічними прикметами («Місяць почервонів - чекай вітру шибеника»), метеорологічним («Глухий грім - до тихого дощу, гучний - до зливи»), астрономічним («Юхим вітер приніс - на сире літо»(10 лютого)) і фенологічним («Погода на Максима (3 лютого) ясна -до ранньої весни») будувати короткострокові і довгострокові прогнози, пояснюючи це тим, що не «помічати - хліба не видати».[22. С.91] Знання ці передавалися з покоління в покоління і до наших днів дійшли лише найбільш вірні, найбільш тонко відображаючи закономірності в явищах природи.

Так склався народний календар - спадщина наших предків, свого роду колиска наукового природознавства. Птахи в'ють гнізда на сонячній стороні - до літа холодного, на тіньовій стороні - до літа теплого. Горобці нахохлились - до дощу. Пізній розквіт горобини - до довгої осені. Чим рясніше роса, тим спекотніше завтрашній день. Такі спостереження, що дозволяють скласти короткострокові і довгострокові прогнози, важливі для людини, стали основою науки фенології.

Але все менше і менше ми звертаємося до цієї великої спадщини, і образи рідної природи, що виникли на основі сезонних спостережень, для нас майже втрачені. Може здатися дивним в наше століття - комп'ютерів, космічних

кораблів, складної і точної техніки - звертатися за прогнозом до природи. Але досить згадати, що крім дуже складної медичної техніки і великої кількості штучно приготованих ліків незамінними для лікування людини залишаються лікарські трави, цілющі води природних джерел і зціляюче повітря курортів.

І фенологія - наука, заснована на спостереженнях за явищами природи, залишається незамінним підмогою для людини в століття техніки. Сучасна наука повинна постаратися відновити давно перерваний зв'язок між точним науковим знанням, з одного боку, і безпосереднім народним досвідом - з іншого. Давно примічено, що чайки - прекрасні «синоптики». Моряки склали про них навіть приказку: «Сіла чайка на воду - чекай гарну погоду». На що вже, здається, зовсім не хитра створіння медуза, і та за добу перед штормом йде в морські глибини. А прилад, створений людиною, - барометр - попереджає про наближення шторму за 15 годин.

Вважаємо, що саме школа повинна починати роботу по відновленню цих втрачених зв'язків, вчити чуйності в спілкуванні з природою, розуміння взаємовідносин в ній. Життя навколишнього світу цілком залежить від сезонних змін і підпорядковане цьому циклу.

Застосовувати етнопедагожку на уроках української мови можна, використовуючи тексти різної тематики. Частина текстів підбирається таким чином, щоб учні могли познайомитися з традиціями і звичаями українського народу, з прикметами, прислів'ями, повір'ями, що містять вікову народну мудрість, і разом з тим розкривають образність і влучність українського слова.

У 9 класі при вивченні безсполучникового складного речення пропонуються тексти про прикмети і звичаї, пов'язаних з груднем (уроки проходять взимку і тому тема викликає жвавий інтерес у школярів).

Візуально-слуховий диктант.

1. Грудень - холодить. Грудень мостить, грудень прибиває. З водою покінчено: навіть швидкі ріки стали. Земля і ліс закутаний в снігову перину. День коротшає і коротшає.

Слово «грудень» не українське, воно зайшло до наших предків з Візантії. Корінні, слов'янські назви цього місяця були інші. Наші пращури називали його студень; поляки - Грудзень і грудень; чехи і словаки - просинець. У стародавніх календарях грудень був десятим місяцем, а з п'ятнадцятого століття - четвертим. З 1700 його вважають дванадцятим.

Завдання до тексту:

1. Знайдіть в тексті безсполучникові речення, виразно прочитайте їх, поясніть постановку в них розділових знаків.

2. Знайдіть в тексті застарілі слова, поясніть їх лексичне значення і роль в тексті.

3. Визначте тему тексту. Цікава вона вам? Поясніть свою точку зору.

2. З 1 грудня наші пращури починали вчити своїх дітей грамоті. Для цього заздалегідь домовляються з парафіяльним дяком або іншою особою. Все сімейство відправлялося до церкви служили молебень просили благословення на отрока. Учитель був в призначений час в будинку батьків його зустрічали з пошаною і ласкавим словом садили в передній кут з поклонами. Тримали сина за руку батько передавав його вчителю з проханнями навчити уму-розуму і за лінощі учащати побоями. Мати стоячи біля дверей повинна була плакати інакше худа чутка пронеслася б по всій околиці. Учень наближаючись до вчителя зобов'язаний був віддати йому три земні поклони. Так встановлено було нашими предками.

Після цього вчитель бив обережно свого учня по спині три рази батоном. Мати садила сина за стіл вручала йому мереживну кістяну указку вчитель розгортає абетку і починалося великомудре вчення: аз-земля-ер-аз.

Мати поглиблювала свій плач і просила вчителя не морити сина грамотою.

На одному азі закінчувалося перше навчання. Вчителя після праці пригощали, чим бог послав, і дарували подарунками. Батько нагороджував

вчителя сукнею або хлібом мати рушником власної роботи. Проводи і частування тривали до воріт.

На другий день учня відправляли до вчителя з абеткою і указкою. Мати споряджала з сином величезний сніданок і подарунок для вчителя який складався з домашніх птахів.

Завдання до тексту:

1. Спишіть текст, розставляючи розділові знаки.
2. Знайдіть в тексті безсполучникові складні речення, підкресліть граматичні основи, складіть схеми пропозицій, визначте тип смислових відносин між частинами безсполучникового складного речення.
3. Визначте тему тексту, тип мовлення.
4. Випишіть з тексту застарілі слова. Яка їхня роль в тексті? Перекажіть текст, використовуючи його лексику, стилістичні особливості, вживаючи безсполучникові складні речення.

3. 1. Ще не встигла зима увійти в повну силу, а вже наближається день народження сонця - 23 грудня, наступного дня за днем зимового сонцестояння. 2. Сонце повернеться в світ - з сонцем відродиться життя. 3. Про день зимового сонцестояння селяни говорили з цього дня сонце повертає на літо а зима на мороз. 4. Ось чому вони цей день називали солоноворотом, поворотником, поворотом. 5. У народних повір'ях знаходимо особливі перекази про сонце і зими. 6. Сонце ніби з цього дня вбирається в святкову вишиванку, сідає у віз і їде в теплі країни. 7. Зима ходить з цього ж дня в теплій шкурі, стукає по дахах і будить баб вночі топоти печі. 8. Зима ходить по полю за нею низками ходять хуртовини і просять справи. 9. Ходить по лісі сипле з рукава іній. 10. По річці йде під слідом своїм кує лід на три аршини. 11. В народі існує повір'я на солоновороти ведмідь у барлозі ворухиться з одного боку на інший сонечко на прощання нагріває коровам бочок. 12. Люди похилого віку помічають з якого боку на цей день вітер подме з того боку буде дути він до весняного рівнодення.

Завдання до тексту:

1. Виразно прочитайте текст. Запишіть номери речень і визначте їх вид.
2. Випишіть безсполучникові складні речення.
3. Складіть на основі всіх трьох текстів речення про грудень, висловивши значення: а) одночасності; б) пояснення; в) наслідку.

4. Знайдіть в тексті речення за відповідними схемами:

[]: [], а []. []: [], []. Виразно прочитайте їх. Поясніть постановку в них розділових знаків.

1. Використовуючи всі три тексти, складіть діалог по темі: «Грудневі народні прикмети, звичаї, традиції». Використовуйте в діалозі безсполучникові складні речення.

У 8 класі можлива перевірна робота в кінці року на тему «Народний календар». Вона дозволяє перевірити знання учнями всіх пунктуаційних правил, вивчених в 8 класі, і знайомить їх з народними прикметами і назвами всіх місяців року.

У слов'ян в пору язичництва січень називався «просинець» через просинню, що з'являлися на небі після суцільно осінньо-зимової хмарності.

Від лютого існують такі народні прізвиська: сечень, лютий, сніжень, снігосій, крутень, бокогрій.

На початку березня-Зимобор стародавні слов'яни-язичники оспівували смерть зими і спалювали солом'яне опудало.

7 квітня, в Благовіщення, за звичаєм, випускали на волю птахів.

Давньослов'янські найменування травня - травень, травний, цветень, розоцвіт, майник.

За достаток світла, соковиту зелень називають червень народі Світлоярм, квітучим, різнобарвним місяцем.

Про липень говорили в народі: «Коли липень на двір заглянув, пора серпи зубрити; жнива - час дорогий, нікому тут немає спокою».

За народним повір'ям, другий день серпня перебував під заступництвом Сварога, керуючого всіма громами, грозами і блискавками (пізніше його стали називати Перуном).

У вересні квітне медоносний верес, невисокий вічнозелений чагарник, і тому в Стародавній Русі вересень звали «вересень», «вресень».

«Якщо в листопаді-жовтні лист лягає на землю вгору виворотом, - стверджує народна прикмета, - чекай влітку хорошого врожаю».

Заморожуючи купи землі, листопад отримав свою назву - «грудень».

Грудень-студень приводив за собою святочні ворожіння, і не одна дівчина, лягаючи спати, клала під подушку гребінець і просила: «Суджений, ряджений! Причеси мені голову!»

При використанні на уроці уривків і окремих речень з художніх текстів, просим учнів визначити їх автора, проаналізувати художньо-винахідливі засоби, особливості індивідуального стилю письменника, що спостерігаються в використуваному матеріалі. Подібні види роботи не тільки підвищують інтерес до вивчення української мови, а й дозволяють реалізувати міжпредметні зв'язки, переконати учнів, що література - це дійсно мистецтво слова.

Дидактичний матеріал.

Народознавство на уроках української мови.

З роси і води

На початок місяця – громовика, пісенника, травника припадає одне з найпоетичніших народних свят. 6 травня - день святого Юрія.

Колись рано – вранці - до схід сонця - святково вбрана родина обходила ниву. Затим батько долонями збирав росу з озимих і кропив нею дітей - обов'язково бажав здоров'я: «З роси вам!»

Вважається, що травнева роса - цілюща, допомагає загоювати рани й лікувати очі, додає здоров'я.

6 клас. Виписати прикметники й розібрати їх як частину мови.

7 клас. Прочитати текст двічі й записати його по пам'яті.

Підкреслити прислівники.

8 клас. Записати під диктовку. Написане звирити з надрукованим.

Любов до праці

Колись людина для себе все мусила робити сама. Тому дівчинка в п'ять років брала в руки голку, сідала за верстат і пряла, а хлопець учився вирізати миску чи ложку, веретено чи кужівку.

Коли юнка виходила заміж, то село сходилося дивитися на придане, яка з неї рукодільниця.

А молодий під хатою на призьбі виставляв причандалля, виготовлене для своєї господині.

Наші предки вірили: на річ переходить людська душа. І якщо тобі щось зробить погана людина, то буде не на добро, тому не треба нікого наймати.

5 клас. Виписати слова з ненаголошеними звуками [e], [и], слова з префіксами.

6 клас. Виписати займенники. Зробити їх розбір як частину мови.

7 клас. Виписати речення з дієприкметниковим зворотом, зробити його синтаксичний розбір. Фонетичний розбір слова людська.

8 клас. Виписати речення з однорідними членами, пояснити розділові знаки, вид зв'язку між ними. З першого речення виписати всі можливі словосполучення, зробити їх синтаксичний розбір.

9 клас. Виписати складнопідрядні речення й виконати їх повний синтаксичний розбір.

10 клас. Виписати всі слова з орфограмами, пояснити їх написання. Розбір за будовою слів рукодільниця, виставляє, причандалля.

11 клас. Коментоване письмо. Словотвірний розбір слів рукодільниця, виготовлене.

Зустріч весни

Коли зацвітає терен, наші прабабусі та прадідусі виходили зустрічати весну, бо він зацвітав першим. Водили навкруг нього хоровод, а матері

поспішали виліпили з тіста та спекти зозульку та ластівочку, щоби задобрити цих птахів, аби «зозулька щастя накувала. Ластівка гніздо під стріхою зів'є, але лихих людей вона обминає»

5 клас. Двічі прочитати текст і записати його по пам'яті.

6 клас. З'ясувати лексичне значення слів терен, прабабуся, зозулька, зів'є.

7 клас. Попереджувальне письмо. Підкреслити службові частини мови.

«Морозе, морозе, іди до нас кутю їсти!»

Здавна різдвяно – новорічні свята відзначалися в Україні з особливою урочистістю. Усі три свята (з 7 до 19 січня) неодмінно супроводжували дідух та кутя.

Дідух - це сніп із жита чи пшениці. Він постійно стояв на покуті. Кутю варили із пшениці або ячменю до кожного свята окремо. Відтак мала свої назви: багата - на Різдво, щедра – на Новий рік та голодна - на Водохреща.

7 клас. Пояснювальне письмо. Підкреслити прислівники, визначити їх розряд.

8 клас. Вільне письмо. Назвати речення із внесенням.

Паска (Великдень)

Найурочистіше церковне свято - Великдень. Ще воно зветься Пасхою. Свято встановлене в пам'ять воскресіння розп'ятого на хресті Ісуса Христа.

Великдень неможливо уявити собі без пасхального хліба. В Україні його називають паскою.

Це високий хліб із здобного тіста. Верхівка його округла.

Зверху - виліплений із тіста хрест. Шапка паски прикрашена цукровою поливою, фарбованим пшоном або маком.

Символом Великодня стало також яйце. Фарбовані або мальовані пасхальні яйця називають крашанками або писанками.

Ігри крашанками завжди були улюбленими забавами дітей чи дорослих.

5 клас. Можна використати як текст для переказу з описом предмета.

6 клас. Виписати іменники, визначити їх відміну. Кілька іменників розібрати як частину мови.

7 клас. Прочитати текст. Розповісти про самостійні й службові частини мови.

8 клас. Виписати з тексту по 5 словосполучень, які б ілюстрували різні способи підрядного зв'язку між словами.

9 клас. Коментоване письмо.

Отже, етнопедагогіка пропонує широкий арсенал засобів на уроках української мови.

3.2. Народна астрономія та уроки фізики. Впродовж тривалого часу народом внаслідок спостереження за природою сформувалися прикмети та інші повір'я щодо цієї теми. У народі існує багато прикмет, пов'язаних з погодою. Народні прикмети з'явилися серед жителів міст, сіл, селищ для яких погода багато значила: адже від неї часто залежало життя.

Прикмета - це явище, випадок, який в народі вважається передвістям чого-небудь. Народні прикмети про погоду - зберігаються в народі і передаються з покоління в покоління відомості про різні ознаки, що вказують на майбутні явища погоди. Передбачення за народними прикметами бувають:

довгострокові

Літо дощове - зима сніжна.

Тепла осінь - до довгої зими.

Сніжна зима - до затяжної весни.

Короткострокові

Вечірня веселка - на гарну погоду.

Ранковий туман - до теплої сухої погоди.

Сіренький ранок - гарненький деньок.

Народні прикмети засновані на багаторічних, а то і вікових спостереженнях над рослинами і тваринами, які дійсно вміють передбачати

погоду. Ці рослини і тварини отримали назву «Живі барометри». І вони часто не тільки не поступаються, але і перевершують навіть найтонші і чутливі прилади, створені людиною.

Відомим приладом в фізиці є барометр. Але народ помітив це прилад в живій природі.

Помічниками людини в прогнозі погоди стали десятки видів рослин, в тому числі і лікарських.

Ученим - ботанікам відомо близько 400 видів рослин, які чуйно реагують на найближчі зміни погоди і грають роль своєрідних живих барометрів. Живі прилади рослинних організмів негайно дають сигнали про наближення негоди, і починається підготовка до несприятливих впливів зовнішнього середовища. Деякі з них перед дощем стискають бутони, прагнучи вберегти пилок від намокання і переохолодження, інші ж навпаки - починають виділяти сильні аромати і нектар перед настанням грози, привертаючи до себе комах і нашу увагу. Звідси і народилася прикмета: білу акацію атакують бджоли - буде дощ. Перед дощем також сильно пахне смородина, хоча при стійкій сонячній погоді їх запах ледве - вловив. А ще однією прикметою дощу є сильно пахне сіно. Черемуха, горобина, фіалка та волошки - навпаки - "яскравіше" пахнуть в суху і стабільно сонячну погоду.

Існує трава з дрібними овальними листочками, завжди вологу на дотик, навіть в суху погоду, саме така властивість рослини відбилася і в його назві - мокриця, хоча наукове її назва - звездчатка. Тонкі білі пелюстки її квітів, розділені надвоє, мають вигляд витонченої зірочки. За її квіткам можна передбачити погоду. Якщо до 9.00 години ранку віночок квітки не піднімається - вдень буде дощ. Цим барометром можна користуватися все літо, тому що мокриця цвіте з квітня до пізньої осені [12].

Що ж змушує деякі рослини закривати квітки або посилено виділяти нектар, закручувати листя і «плакати». Справа в тому, що перед дощем повітря стає вологіше, ніж звичайно. Найменше підвищення вологості негайно

відзначається, реєструються рослинами, ніби у них є найтонші апарати або пристрої. Вироблялися ці властивості багато тисяч років в боротьбі рослин за існування. Для багатьох реакція на дощ (а вологість - попередження наступаючого негоди) - життєво важлива. Дощ змиє пилок, не дозволить рослині запліднитися, дати насіння, продовжити життя. І не навчися рослина закривати квітки, берегти пилок, воно припинило б своє існування на Землі. Реакція на вологість повітря дає можливість рослинам підготуватися до негоди, вжити необхідних заходів.

Є чимало рослин, комах птахів, звірів, досить точно пророкують зміну погоди. Поспостерігайте уважно за ними, і ви переконаєтеся в цьому.

Що можна побачити, наприклад, перед дощем/

З листя кінського каштана і тополі-осокура стікають краплі клейкого соку.

Сильніше пахнуть квіти жовтої акації, бузку, запашного тютюну, буркуну, золотистої смородини, левкою, петунії, мати-й-мачухи, козлобородника.

Никнуть і здаються зів'ялими квіти червоної конюшини, кислиці, сердечника лугового, нагідок, чистотілу.

Головка будяків стає менш колючою. Закриваються квіти польового в'юнка, мокриці, волошки колючого.

Вечорами сильніше стрекочуть коники.

Чути протяжне "пі-і-і-іть" шуліки.

Бурундуки видають булькаючі звуки.

Ластівки, стрижі літають низько над землею.

Мурахи закривають ходи в мурашник.

Павуки йдуть з середини павутини і ховаються в затишні куточки.

П'явки виходять з води, раки наближаються до берега. В'юни і соми спливають на поверхню водойм.

Чайки-поморники неспокійними криками віщують шторм.

Багато з "живих барометрів" пророкують зміну погоди заздалегідь

Так, перед завірюхою лосі, олені, тетерева, куріпки за добу йдуть з відкритих місць в глиб тайги.

Якщо літо буде сире, степові луні в'ють гнізда в степу, якщо літо сухе - в кочкарниках на болоті.

Взимку перед відлигою миші виходять з-під лісової підстилки і бігають по снігу [17].

Лісові полівки, передчуваючи сніг й наступну зиму, влаштовують свої нори набагато глибше в землі [19].

До морозної зими білка будує гніздо низько на дереві, до теплої – високо [19].

Інтеграція природничо-наукових знань є нагальною потребою сучасної освіти. Сприймати світ цілісно – одне з головних завдань сучасної школи. На жаль, ми не завжди бачимо взаємозв'язки між окремими шкільними предметами, а без цього вивчити і зрозуміти суть багатьох явищ природи неможливо. Сьогодні фізику не можна розглядати лише як об'єктивне пізнання природи, яке не взаємодіє з людиною. Оновлення змісту фізичної освіти слід розглядати як процес формування освітньо-пізнавальних, патріотичних якостей учнів, виховання національної свідомості, поглиблення знань про свій народ, його наукові та культурні традиції. Програма з фізики спроможна виховати в учнів такі гуманістичні риси: людяність, доброзичливість, національна самоповага й гордість, бережливість, шляхетність [1, с.3].

Фізика має великі виховні можливості українознавчого аспекту. На уроках та позакласних заходах треба використовувати різні форми й методи для реалізації національно-патріотичного виховання. Найперше, рекомендуємо на уроці використовувати цікаві розповіді про епізоди з життя та діяльності видатних українських учених та винахідників, використання уривків з творів, казок, прислів'їв, загадок, поезій; пояснення їх з фізичної точки зору, складання та розв'язування задач з українознавчим змістом.

Звичайно, на уроці фізики головним було, є і буде проведення експерименту, чітке пояснення явища, яке вивчається, виведення формул, побудова графіків, розв'язування задач тощо. Але разом з тим майстерно прищеплена на дереві уроку гілочка фольклору, дає чудові плоди. По-перше, це сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, який розглядається, та глибшому проникненню в суть фізичних явищ; по-друге, сприяє розвитку асоціативного образно-колеритного мислення, що для вивчення точних наук не менш важливе, аніж для гуманітарних; по-третє, відіграє велику роль у формуванні національної свідомості громадянина України; по-четверте, робить уроки та позаурочні заходи нестандартними, більш цікавими, що сприяє покращенню засвоєння знань та виникнення стійкого інтересу до таких уроків; по-п'яте, проводячи такі уроки, ми працюємо над культурою мови; по-шосте, фольклорний елемент на мою думку, виступає резонуючим фактором «ввімкнення» позитивних психо-емоційних чинників, зв'язаних з нашим менталітетом тощо. При цьому важливо, як кажуть, не передати куті меду, не забувати, що фольклорний елемент, перш за все, працює на кінцеву мету вивчення фізики, ефективність і високу результативність.

У багатьох своїх творах В.Сухомлинський радив учителям, батькам брати в користування усе цінне, створене етнопедагогікою та підтримувати традиції виховання дітей, які століттями діяли в українських родинах. Педагог широко використовував казки, оповіді, приказки та прислів'я у повсякденній вчительській роботі, у своїх творах показував їх доцільність у духовному зростанні учнівської молоді [2,с.5].

Прислів'я і приказки – неоціненна скарбниця народної мудрості. Вони супроводжують людство від сивої давнини і до наших днів. Наприклад, прислів'я: «сплетені нитки сильніші однієї» пояснює механічну напругу. При скручуванні ниток збільшується їх міцність, оскільки збільшується площа поперечного перерізу і їх складніше розірвати. А у прислів'ї: «поки Сонце зійде, роса очі виїсть» пояснюються теплові явища. В повітрі завжди є пара. Її

конденсація відбувається під ранок, а як зійде Сонце, то температура повітря буде підвищуватися і роса (рідина) почне випаровуватися.

На уроках можемо використовувати такі елементи (див. додаток Б).

Якими б фантастичними були дії казкових героїв, але й вони у більшості випадків не суперечать відповідним фізичним принципам і законам. Як показує досвід, надовго в пам'яті школярів залишається гумористичний вечір на тему "Фізичні явища у казках".

На перший погляд у "чисто" фантастичні казки і дії при детальному розгляді містять чимало наукових знань, отриманих в результаті спостережень і дій, так і в результаті роботи підсвідомості від початків діяльності людини. Так, наприклад, принцип польоту літального апарату баби Яги носить реактивний характер. А ось летючий корабель ("Летючий корабель") дуже нагадує дирижабль. А Кощій Безсмертний – це дуже давній біоробот («термінатор»), з яким зіткнулося людство в далекі часи! "Смерть" його настала при знищенні елемента живлення. Таке "фізичне" переосмислення казок вносить високу емоційність у канву позаурочного заходу.

Отже, ефективність формування патріотизму на уроках фізики підвищується в процесі вивчення фізики в українознавчому аспекті. Тому звернення до народної творчості при вихованні патріотичності є досить логічним та дієвим [15, с.68] Саме народна творчість, у якій сконцентрований увесь широкий діапазон виявів духовної української нації, може стати джерелом формування патріотичної свідомості особистості. Досліджувані мною елементи народознавства показують, що народний фольклор дає багатий матеріал для майбутніх поколінь, проникає у мову науки й тим самим збагачує її, розширює і поглиблює одночасно з кількох предметів. Загалом на основі прислів'їв і приказок можна організувати захоплююче повторення практично всіх основних фізичних понять. Якісні задачі, сформовані на основі цього багатющого народознавчого матеріалу, доречне його використання робить процес навчання фізики цікавим, емоційно насиченим, сприяє розвитку

логічного мислення, естетичного смаку.

Кожній сучасній людині необхідно знати історію, традиції, звичаї свого народу, його досвід з підготовки молодого покоління до життя. Досвід української етнопедагогіки стане корисним сучасному педагогу у практичній діяльності, в удосконаленні педагогічної взаємодії з учнями.

Розуміння народного календаря, участь у святкуванні та вшанування основних звичаїв, традицій народу є чи не одним із найголовніших завдань для молоді людини під час її етноідентифікації та входження в український соціум [19.с31] Вітчизняна наукова педагогіка має вічне джерело удосконалення, постійний хрестоматійний матеріал для заслони бездуховності, національного нігілізму, історичного безпам'ятства. Бо наша молодь повинна виховуватися на народних цінностях, традиціях, звичаях, рідній культурі.

Отже, ідеї народної педагогіки знаходять своє застосування на уроках української мови, фізики та астрономії. Ці елементи роблять урок цікавим, насиченим і не дає можливості відійти в забуття мудрість народу.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження зроблено наступні висновки:

1. Значення етнопедагогіки особливо зростає в умовах глобалізації, коли виникла небезпека руйнування самобутніх культур і зникнення етносів під впливом тотальної уніфікації. Етнопедагогіці належить велика роль в збереженні та відтворенні культури етносу і його етнічної самосвідомості.

Вітчизняна етнопедагогіка з моменту виникнення розвивалася в тісній взаємодії з суміжними науковими областями: історією, філософією, психологією, етнографією, соціологією, педагогікою. На думку вчених, без їх розвитку неможливо було б рішення таких важливих соціальних, культурних завдань, як збереження і розвиток національної самосвідомості, формування національного характеру, твердження рівних, гуманних відносин між представниками різних народів, що населяють Україну. При цьому завдання практичного застосування етнопедагогічних знань на користь розвитку вітчизняної освіти країни, народу переважали над прагненням їх наукового дослідження. Поява етнопедагогіки як самостійної галузі науково-педагогічного знання - закономірний процес, викликаний існуванням такого феномена, як народна педагогіка. Наявність величезного обсягу теоретичного та практичного матеріалу в області традиційного народного виховання вимагало його вивчення, узагальнення та застосування прогресивного виховного потенціалу в сучасній практиці навчання і виховання дітей.

Етнопедагогіка має особливість, яка відрізняє її від багатьох інших наукових областей, що багато в чому пояснює труднощі її історичного становлення. Її предметна область і її дослідницькі пріоритети в значній мірі виявилися залежними від наступних факторів:

- історії народу, мовних особливостей, психологічних особливостей того чи іншого етносу, що включають переважаючий темперамент і специфічні способи вирішення конфліктів;

- харизматичних і культурних героїв, властивих даному етносу, домінуючого соціального устрою;

- традицій і звичаїв, правил і норм поведінки, відображених в традиціях і звичаях народу;

- ландшафту, клімату і хіміко-біологічних впливів середовища проживання;

- провідної діяльності із життєзабезпечення;

- зовнішньополітичного оточення і економічних зв'язків, а також цілого ряду інших факторів.

Одна з головних функцій науки полягає в отриманні знань про її предмет вивчення. У наукових дослідженнях по етнопедагогіки зроблена спроба визначення Етнопедагогічні знання - це особливим чином перетворене, трансформоване знання про етнічне виховання - це таке знання, сутність якого має пізнавальне і виховне значення в педагогічній культурі конкретного етносу.

Таким чином, етнопедагогічні знання включає такі поняття:

- про дійсність і загальну етнічну картину світу, різноманітні і специфічності традиційних етнічних культур і їх взаємодії;

- ідеали, цінності, функції, закономірності традиційного етнічного виховання, про виховному просторі і світі дитинства етносу;

- про фактори традиційного етнічного виховання: генетиці, середовищі, виховання, навчання, етносоціальних оточенні, мову, релігію;

- про зміст, форми, методи та засоби традиційного етнічного виховання, праці як основі людського буття; землі як будинку людства, людині як частини природи; наступності поколінь, культ предків; сім'ї як невиліковним цінності; системі родинних відносин; суті етносоціальних ролей; механізмах регулювання відносин між суб'єктами етносу; традиціях, звичаях, обрядах

народного етикету; людину як вищої цінності; релігії; громадській думці як регуляторах моральної поведінки людини та ін.

2. Виховання учнівської молоді завжди було умовою розвитку людського суспільства і визначалося економічним станом суспільного життя. Впливаючи на всі сторони життя, виховання стало сильним фактором, що впливає на економічний розвиток суспільства. Народ свої знання, звичаї і традиції, різні життєві ситуації намагався використовувати в цілях виховання учнівської молоді.

Народна педагогіка виробила протягом багатьох століть свої власні засоби формування духовно-моральних цінностей. Народна педагогіка - це зібрання широких і різнобічних знань, вона своє відображення знаходить в самих різних науках. Педагогічні знання та ідеї народу були тісно пов'язані з його життєвою філософією, мораллю, агрономічними, метеорологічними, астрономічними та іншими знаннями.

Багатьом цікава історія свого народу, так само те, чим раніше жили його далекі предки. Формування свого, визначеного і неповторного етносу закладалося довгими століттями і навіть тисячоліттями.

Духовно-моральні цінності народної педагогіки охоплюють майже всі області суспільної поведінки і є частиною досконалого життєвого шляху життя людини. В сучасному навчально-виховному процесі недооцінюються можливості національної культури і її потенціал в духовно-моральному розвитку учнів, те що в народній спадщині міститься величезна кількість позитивних педагогічних думок, які при цілеспрямованому вивченні могли б використовуватися в навчально-виховному процесі.

3. Основу народної педагогіки становлять виховні традиції, які виступають засобом збереження, відтворення, передачі і закріплення соціального, трудового досвіду і моральних цінностей. Говорячи про специфіку народної педагогіки з позиції формування і розвитку особистості, в центр уваги потрібно поставити трудові традиції як фактор виховання. Зміст і технологія

етнічної педагогіки головним чином зводяться до виховання зростаючої людини у праці, формування і розвитку працьовитості і на цій основі інших моральних якостей.

Трудові традиції - це історично сформовані, такі що передаються з покоління в покоління форми і види трудової діяльності, властиві даному етносу, включаючи погляди народу на працю, на її роль в становленні особистості. Закріплюючи в собі досвід багатьох поколінь і передаючи його наступним поколінням, традиції служать механізмом накопичення духовних цінностей. І у кожного народу в основі формування і розвитку особистості лежать трудові традиції. Стрижнем всієї народної педагогічної системи виховання є трудове виховання, а праця - основним фактором виховання. Праця - початок виховання в повному розумінні цього слова, працьовитість - остаточний результат виховання і підсумок формування підростаючого покоління. Кожен народ має свою педагогічну культуру, засновану на його етнокультурі, етнопсихології, етнофілософії, етнотрудових традиціях. Однак педагогічні культури народів, що стоять на одному щаблі розвитку цивілізації, що характеризуються загальними історичними умовами розвитку, мають багато спільного. І це обумовлено загальними принципами педагогічних культур всіх народів, серед яких можна підкреслити наступні:

- формування основ особистості в самому ранньому дитинстві («виховуй, поки поперек лавки лежить»);
- опора на ідеали добра, істини, краси;
- врахування індивідуально-психічних, статевовікових особливостей, вольових можливостей, емоційного впливу на людину;
- різноманіття форм і методів впливу на людину;
- повага до особистості людини;
- тільки в праці, в діяльності відбувається становлення людини.

4. Передача дітям народного досвіду, багатства духовної культури народу, особливостей його ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі

виховання особистісних рис громадянина є одним із пріоритетних завдань вітчизняної освіти.

З раннього віку в дитині повинно виховуватися почуття етнічної причетності з рідним народом. Процес соціалізації особистості тісно пов'язаний з процесом її етнізації. Невід'ємними компонентами етнізації підростаючого покоління є:

- відтворення в дітях менталітету народу;
- увічнення в підростаюче покоління відмінних рис і якостей нації;
- виховання дітей як типових носіїв рідної культури, продовжувачів ланцюжка передачі народних морально-етичних цінностей і традицій наступним поколінням.

Етнічна культура особистості тісно пов'язана з національним самосвідомістю саме через етнокультурну інформацію, яка впливає на формування ментальних структур і, перш за все, на вміння людини мислити на основі образів власної культури. При засвоєнні етнокультурної інформації в свідомості індивіда утворюється образно асоціативний ряд, який реалізує рефлексивно-образну регуляцію мислення і діяльності, а також процес виникнення ціннісно-сміслових утворень.

Ціннісно-сміслові освіти є визначальними в структурі національної самосвідомості. Психологічно важливим моментом для розвитку національного самосвідомості дитини є формування у нього інтересу, цікавості до досягнення культурних досягнень свого народу, потреби особистого. Саме тому на уроках української мови доцільно використовувати народний календар при вивченні різних тем.

5. Уроки фізики та астрономії можна також будувати з використанням етнопедагогіки. Так у прислів'ях, загадках і приказках заховано багато фізичних явищ, в природі живуть і функціонують живі барометри. Використання такого етнографічного матеріалу сприятиме відродженню духовної спадщини свого народу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. К., 2005. 208 с.
2. Батурина Г.И., Кузина Т.Ф. Народная педагогика в современном учебно воспитательном процессе. Москва : Школьная пресса, 2003. 312 с.
3. Березюк О.С. Етнопедагогіка : навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 172 с.
4. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 2-ге вид., переробл., допов. Київ : Вища школа, 2002. С. 40. 348 с.
5. Бойко А. М. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки : навч.-метод. посіб. для закладів педагогічної освіти / за редакцією А. М. Бойко. Київ-Полтава, 2002. 142с.
6. Болбас В.С. О понятиях и терминах этнопедагогики. *Педагогика*. 2001. № 1. С. 45-46.
7. Волков Г.Н. Этнопедагогическое осмысление общечеловеческих ценностей. *Мир образования и образование в мире*. 2003. №1. 125 с.
8. Волков Г.Н. Этнопедагогика. Москва : Академия, 1999. 216 с.
9. Гуртуева М.Б. Этнопедагогика карачаево-балкарского народа. Нальчик : Эльбрус, 1997. 135 с.
10. Гутник І.М. Використання народної педагогіки у виховній системі дошкільних закладів. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Динаміка наукових досліджень – 2005»*. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. Т. 36. Педагогіка. С. 14-17.
11. Дем'янюк Т. Виховання духовності учнів загальноосвітньої школи засобами народознавства. *Матеріали науково-практичної конференції*. Рівне : ШКПК. 1992. С. 16-18.

12. Дем'янюк Т. Відроджуємо народні традиції. Літній цикл календарно-обрядових свят. Ч. 3. Рівне : РДПШ. 1996. 61 с.
13. Дем'янюк Т. Діяльність тимчасового науково-дослідного колективу педагогів Рівненщини. *Нова педагогічна думка*. № 1. 2005. С. 7-13.
14. Дем'янюк Т. Експериментальні навчальні заклади Рівненщини. Рівне, 2003. 42 с.
15. Дем'янюк Т. Зміст та методика народознавчої роботи в сучасній школі: народознавча робота в позаурочний час. Київ : ІСДО, 1996. 108 с.
16. Дем'янюк Т. Календарно-обрядові свята в школі. Весняний цикл. Ч. 2. Рівне : РДПШ, 1996. 80 с.
17. Дем'янюк Т. Календарно-обрядові свята в школі. Зимовий цикл. Ч. 1. Рівне: РДПШ, 1996. 80 с.
18. Дем'янюк Т. Методика виховання в сучасній школі. Київ, 2000. 286 с.
19. Дем'янюк Т., Кацинська Л. Відзначення календарно-обрядових свят в сучасній школі. Осінній цикл. Ч. 4. Рівне : ІПКПК, 1996. 47 с.
20. Дем'янюк Т., Вознюк Г., Сухолейстер Г. Інноваційні технології трудового виховання учнів. Київ ; Рівне : Волинські обереги. 2008. 175 с. Бібліогр.: с. 143.
21. Дем'янюк Т., Дуляницька С., Лисенко О. та ін. Виховання гуманістично спрямованої особистості. Рівне : Волинські обереги. 2011. 362 с.
22. Дем'янюк Т., Кацинська Л., Байрамова М. Використання народної педагогічної деонтології у створенні національної системи виховання. Рівне : ІПКПК, 1996. 91 с.
23. Дем'янюк Т., Лашта В., Мельничук Л. та ін. Інноваційні технології методичної роботи з педагогічними кадрами в умовах району. Рівне : Волинські обереги, 2005. 251 с. Бібліогр.: с. 247-248.
24. Духнович О. Народна педагогія в пользу училищ и учителей сельских. Львов, 1957. Ч. 1. 102 с.

25. Князева Н.А. Этнопедагогика : учеб. пособие. Пермь : Изд-во Перм. пед. ун-та, 2003. 105с.
26. Кононенко П.П. Українство у світовому часопросторі. *Українознавство*. 2009. № 4. С. 8-21.
27. Кононенко П.П. Українська освіта: стан, проблеми, перспективи в Україні і світі. *Українознавство*. 2006. № 1. С. 6-16.
28. Корнетов Г.Б. Педагогические парадигмы базовых моделей образования. Москва : Изд-во УРАО, 2001. С. 43-49
29. Кочерга О. Виховання моральної культури майбутнього вчителя засобами української етнопедагогіки. *Витоки педагогічної майстерності*. Сер. : Педагогічні науки. 2014. Вип. 13. С. 172.
30. Краевский В.В. Сколько у нас педагогик? *Педагогика*. 1997. № 4. С. 12-25.
31. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчик З.О. Основи національного виховання. Київ : ІСДО, 1993. 152 с.
32. Кукушин В.С., Столяренко Л. Д. Этнопедагогика и этнопсихология. Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. 448 с.
33. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности. Москва : Просвещение, 1980. 91 с.
34. Лисенко Н.В. Етнопедагогіка дитинства : навч.-метод. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. С. 19-28.
35. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 174 с.
36. Надеева Е.В. Идеи трудового народного воспитания в условиях современного профильного обучения. *Молодой ученый*. 2009. № 11 (11). С. 299-301.

37. Надія та Ізидор Гнативи «Сповідь нашої душі». [Електронний ресурс]. URL: <https://www.livelib.ru/quote/904640-spovid-nashoyi-dushi-zbirka-nadiya-ta-izidor-gnativi> (дата звернення: 15.04.2021).

38. Науменко Ф.І., Приступа Є.І. Традиції народної педагогіки в творчості Григорія Сковороди. *Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди*. Київ, 1972. С. 146-157.

39. Національна доктрина розвитку освіти України. *Педагогічна газета*. 2001. № 37. С. 2-4.

40. Никитина Г.А. Народная педагогика удмуртов. Ижевск : Удмуртия, 1997. 184 с.

41. Николаев В.А. Теория и методика формирования этнопедагогической культуры учителя : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Москва, 1998. 353 с.

42. Паламарчук Л.Б. Хрестоматія з етнопедагогіки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / уклад.: Л.Б. Паламарчук, Т.О. Горохова. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 416 с.

43. Плотникова Е.Б. О понятии «валеологически значимые идеи» в этнопедагогике. *Этнопедагогика на рубеже нового тысячелетия: проблемы и перспективы* : сб. материалов конф. Стерлитамак, 2000. Ч.3. С. 116-119.

44. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академвидав, 2004. 456 с.

45. Прокошев В.В. О сущности образования и педагогики. *Проблемы вузовской и школьной педагогики* : материалы «Четвертых Есиповских чтений». Глазов, 2001. 209 с.

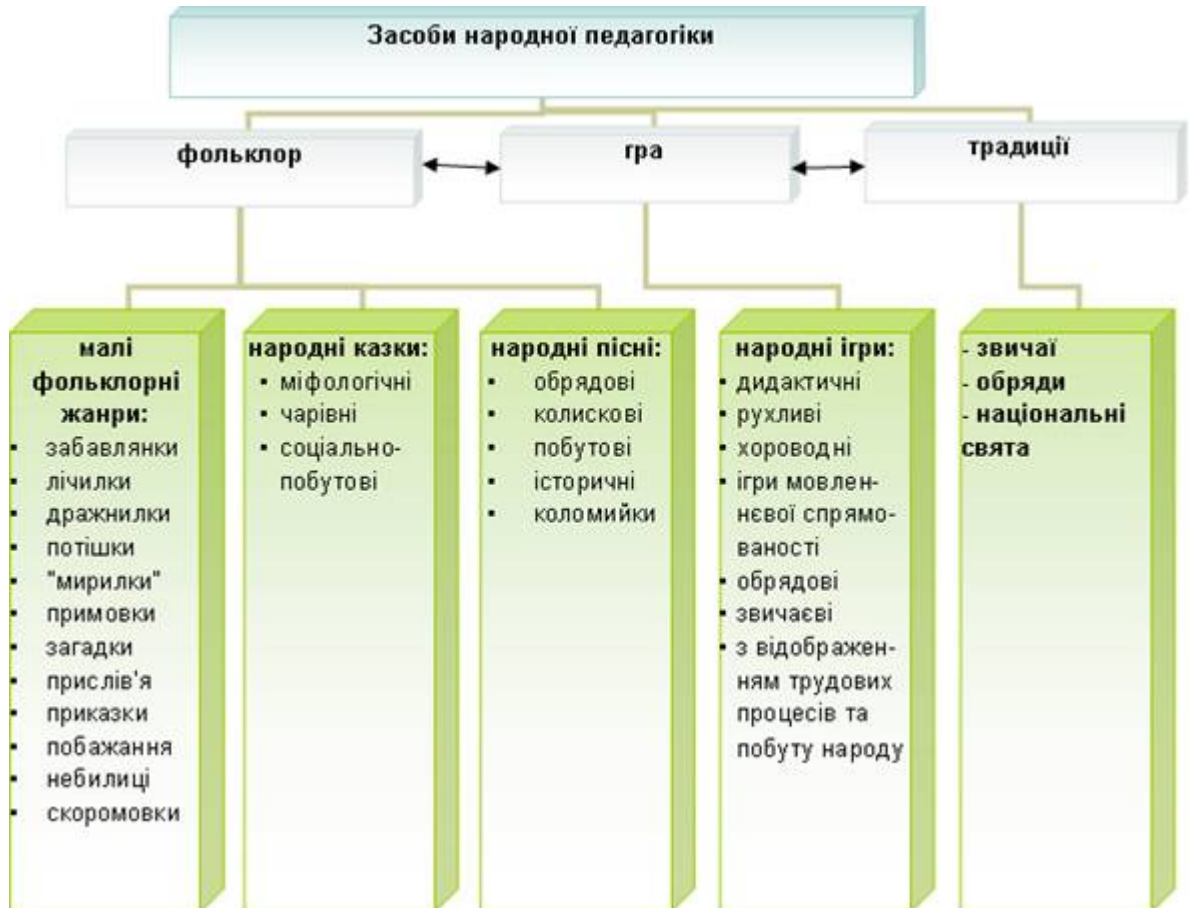
46. Сердюк О. Народна педагогіка як джерело соціального виховання особистості. *Вища освіта України*. Теоретичний та науково-методичний часопис. Київ : Видав-во «Педагогічна преса». 2000. № 4. С. 107-111.

47. Сіданіч І.Л. Теоретико-педагогічні аспекти духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі ХХ століття. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. Вип. 5. С. 186-198.
48. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ : Рад. шк., 1985. 327 с.
49. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у двох томах. Т.2 : Українська етнопедагогіка / упоряд. : Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак / За заг. ред. Л. Калуської. Івано-Франківськ ; Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2012. 357с.
50. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
51. Стрипко Т. Екоосвіта українців з найдавніших часів. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2006. № 38 (475), жовтень. С. 5-10.
52. Субетнос Бойки – мовчазні мешканці Карпат. URL: <http://spadok.org.ua/boykivschyna/subetnos-boyky-movchazni-meshkantsi-karpat>
53. Суходольская-Кулешова Л.В. Эстетическая культура и этнопедагогическое осмысление народного опыта. *Мир образования и образование в мире*. 2003. №1. С. 16-27.
54. Сявавко Є. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ : Наукова думка, 1974. 149 с.
55. Сявавко Є.І. Українська етнопедагогіка : навчально-методичний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. 159 с.
56. Тарасенко Г. «Красиве і корисне» (етноекологія як засіб гуманістичного виховання дитини). *Дошкільне виховання*. 1999. № 7. С. 12-13.
57. Тутолмин А.В. Этнопедагогическая транскрипция в профессиональной подготовке учителя. *Известия Академии педагогических и социальных наук*. 2003. Вып. 7. С. 229-234.
58. Українська етнопедагогіка : навч.-метод. посіб. / за ред. акад. В.Кононенка. Івано-Франківськ, 2005. 508 с.

59. Ушинський К. Про народність у громадському вихованні: Вибрані пед. твори. Київ, 1989. 593 с.
60. Ушинський К.Д. Твори : у 6 т. Київ : Учпедвидав, 1954. Т. 1 : Педагогічні статті. 364 с.
61. Философский энциклопедический словарь. Москва : ИНФРА-М, 2004. 1072 с.
62. Хакимов Э.Р. Этнопедагогическое проектирование как условие формирования этнической толерантности педагога. *Толерантность и проблема идентичности* : ежегодник психологического общества. Ижевск, 2002. Т. 9, вып. 4. С. 169-171.
63. Хакимов Э.Р. Этнопсихология и этнопедагогика в проектировании педагогического процесса. Ижевск : Изд-во ИУУ УР, 2003. 102 с.
64. Чорна К., Ганнусенко О. Виховання моральності як основи духовного світу школярів в умовах розбудови української держави. Цінності християнської культури як фактор морально-етичного формування особистості. Київ, 2002. 129 с.
65. Шендрик И.Г. Образовательная среда или образовательное пространство? *Образование взрослых – ключ к XXI веку* : материалы межрег. конф. / Урал. гос. ун-т. Екатеринбург, 2001. С. 147-148.
66. Юр'єва К.А. Науково-методичне забезпечення курсу порівняльно-культурологічної етнопедагогіки. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць (спецвипуск) за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти», 17-18 травня 2007 р. / за заг. ред. проф. В.І. Сипченка. Слов'янськ : Видавничий центр СДПУ, 2007. – С. 68.
67. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва : Смысл, 2001. 365 с.

ДОДАТКИ

Додаток А Засоби етнопедагогіки

Додаток Б
Етнопедagogіка на уроках фізики

Клас	Тема уроку	Елементи уроку	Приклади
7	«Механічна робота. Одиниці роботи».	Епіграф Мета : виховувати у дітей любов до Батьківщини і громадянства, ставлення до людей і обов'язку перед ними.	«Робота мучить, зате годує й учить». «Куй залізо, поки гаряче». «Ненагріте залізо не зігнеш». «Час на часу не стоїть». «Час не віл, його не налигаєш!»
7,9	«Сила та одиниці сили. Графічне зображення сил».	Мотивація навчальної діяльності	Відомо, що в байці Крилова Лебідь, Рак і Щука посунути хуру так і не змогли, а от в українській народній казці Дід, Баба, їхня Онука і ще три тварини: Кіт, Собака та Мишеня – із ріпкою впоралися. А народні прислів'я говорять: «Вода і камінь точить». «Колос повний до землі гнеться, а пустий угору пнеться». « Яблуко від яблуні недалеко падає».
7,8	«Сприйняття звуку людиною. Вплив звуків на живі організми».	Мотивація навчальної діяльності	«Стояла я і слухала весну, Весна мені багато говорила, Співала пісню дзвінку, голосну, То знов таємно-тихо шепотіла. Вона мені співала про любов,

			<p>Про молодощі, радощі, надії, Вона мені переспівала знов Те, що давно мені співали мрії.....»</p> <p>Леся Українка Можна запитати: «Як ви розумієте слова Лесі Українки?» Або обговорити наступні прислів'я : « Як гукнеться, так і відгукнеться». «Чує дзвін, та не знає де він».</p>
7,8	«Розв'язування задач та вправ на закон Архімеда».	Актуалізація опорних знань	<p>Поясніть фізичний зміст українських народних приказок: «Вийде, як сокира із води». «Канув, як камінь у воду». «Правда, як масло, завжди наверх спливає».</p>
8-9	«Електричний струм у газах»	Мотивація навчальної діяльності	<p>Розкрити фізичну суть народних прислів'їв: «У грозу парасолька не захистить». « Блискавка ударяє у високе дерево». «Гроза застала в полі – сідай на землю». «Від грози у воді не сховаєшся».</p>